

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти**

**ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОКАЗОК У ПРОЦЕСІ
ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: студентка 2 курсу, 202м групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Краснюк Олена Андріївна

Керівник: доц. **Костик Л.Б.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № _____

від « » _____ 2025 р.

зав. кафедри _____ проф. **Олійник М.І.**

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Краснюк О.А. Використання казкотерапії в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» зі спеціальності 016 Спеціальна освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці ефективності використання казки як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III–IV ступенів.

Мета дослідження – визначити особливості формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення шляхом використання засобів казкотерапії, зокрема логоказки, у процесі логопедичної корекції.

У дослідженні проаналізовано психолого-педагогічні основи розвитку мовлення, визначено сутність понять «казкотерапія», «логоказка», «комунікативна компетентність», обґрунтовано методичні можливості казкотерапії як засобу комплексного впливу на емоційно-мовленнєву сфери дитини.

Експериментальним дослідженням доведено, що систематичне впровадження логоказок у процес логопедичного заняття забезпечує активізацію мовленнєвої ініціативи, розширення словникового запасу, вдосконалення граматичних структур, розвиток зв'язного монологічного мовлення. Отримані результати продемонстрували достовірну позитивну динаміку в рівнях мовленнєвого розвитку дітей експериментальної групи порівняно з контрольною групою.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації методичної системи використання логоказки в корекційно-розвивальній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ. Запропоновані методичні рекомендації можуть ефективно застосовуватися логопедами, вихователями, дефектологами дошкільних навчальних закладів.

Результати дослідження підтверджують, що цілеспрямоване використання казкотерапії сприяє розвитку зв'язного мовлення, формуванню комунікативної компетентності, загальному мовно-емоційному зростанню дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: логопедія, казкотерапія, логоказка, загальне недорозвинення мовлення, комунікативна компетентність, діти дошкільного віку, корекційно-розвивальна робота, мовленнєва діяльність.

ABSTRACT

Krasniuk O.A. The Use of Fairy Tale Therapy in the Development of Coherent Speech in Senior Preschool Children with General Speech Underdevelopment. - Manuscript. Qualification work for obtaining the degree of higher education "master" in specialty 016 Special education. Chernivtsi national Yury Fedkovich University. Chernivtsi, 2025.

The thesis is devoted to the theoretical substantiation and experimental verification of the effectiveness of using fairy tales as a means of developing coherent speech in senior preschool children with general speech underdevelopment (GSU) of levels III–IV.

The purpose of the research is to determine the peculiarities of forming communicative competence in preschool children with speech disorders through the use of fairy-tale therapy, particularly logofairy tales, within the process of speech therapy correction.

The research analyzes the psychological and pedagogical foundations of speech development, defines the essence of the concepts “fairy-tale therapy”, “logofairy tale”, and “communicative competence”, and substantiates the methodological potential of fairy-tale therapy as a means of integrated influence on the child’s emotional and speech spheres.

The experimental study proved that systematic implementation of logofairy tales in the process of speech therapy sessions ensures the activation of speech initiative, expansion of vocabulary, improvement of grammatical structures, and the development of coherent monologic speech. The obtained results demonstrated a significant positive dynamic in the speech development levels of children in the experimental group compared to the control group.

The practical significance of the research lies in the development and testing of a methodological system for using logofairy tales in correctional and developmental work with children of senior preschool age with GSU. The proposed methodological recommendations can be effectively applied by speech therapists, educators, and defectologists in preschool educational institutions.

The results of the study confirm that targeted use of fairy-tale therapy contributes to the development of coherent speech, the formation of communicative competence, and the overall linguistic and emotional growth of preschool children with general speech underdevelopment.

Key words: speech therapy, fairy-tale therapy, logofairy tale, general speech underdevelopment, communicative competence, preschool children, correctional and developmental work, speech activity.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ О.А.Краснюк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Характеристика особливостей розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з погляду спеціальної освіти.....	10
1.2. Терапевтичні техніки в роботі закладів дошкільної освіти	15
1.3. Казка як терапевтичний і розвивальний компонент у дошкільній освіті.....	18
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК З МЕТОЮ РОЗВИТКУ ТА КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	26
2.1. Обґрунтування та розробка методики дослідження мовлення дітей дошкільного віку	26
2.2. Проведення дослідження рівнів сформованості комунікації у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення... ..	38
2.3. Казкотерапія як компонент корекційної роботи з дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення... ..	51
Висновки до другого розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останніми роками питання збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я дітей в Україні набуває статусу пріоритетної проблеми на загальнодержавному рівні. Ускладнення демографічної ситуації зумовлює необхідність проведення комплексних досліджень, спрямованих на виявлення, профілактику та корекцію порушень розвитку у дітей, насамперед у періоди раннього та дошкільного дитинства. Особливої актуальності набуває організація системної педагогічної, соціально-психологічної та медичної реабілітації і супроводу таких дітей.

Сучасний етап розвитку теорії та практики спеціальної освіти, логопедії, нейролінгвістики, реабілітаційної педагогіки та суміжних галузей характеризується інтеграцією наукових підходів і посиленням уваги до вивчення закономірностей психічного, фізичного та мовленнєвого розвитку дітей з різними типами порушень. Ці наукові пошуки спрямовані на забезпечення траєкторії розвитку індивідуальної для кожної дитини з особливими освітніми потребами, враховуючи її потенційні можливості, здібності, нахили та інтереси.

Разом із тим, сучасна ситуація у сфері забезпечення дітей, які мають з особливі освітні потреби, належною системою спеціальної освіти в Україні залишається складною й неоднозначною. Наявна система потребує вдосконалення з метою створення умов для повноцінної інтеграції таких дітей у суспільство. Одним із найважливіших аспектів цієї проблеми є організація ефективного навчання, що враховує специфіку розвитку сучасної дитини, багатовимірність і варіативність проявів її психофізичного становлення. Це вимагає від фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, пошуку нових методологічних і технологічних підходів, спрямованих на підвищення ефективності корекційно-розвивальної, підтримувальної та освітньої діяльності.

Вербальне спілкування є основою встановлення міжособистісних контактів і формування навичок соціалізації дитини. Водночас поширення

інформаційних технологій, телебачення, цифрових пристроїв і мережевих комунікацій, доступних дітям уже в дошкільному віці, призводить до обмеження безпосередніх живих контактів і зменшення можливостей для розвитку усного мовлення. Використання сучасних технологій, з одного боку, сприяє інтелектуальному та пізнавальному розвитку дошкільників, але, з іншого - гальмує становлення вільного вербального мовлення та комунікативної компетентності загалом. Адже саме мовлення є однією з важливих та провідних базових характеристик особистості, формування якої відбувається в основному в дошкільному віці (А. Богуш, Н. Гавриш, М. Вашуленко, К. Крутій, О. Кононко та ін.).

Проблеми організації корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, розроблялися у працях О. Белової, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Л. Лісової, О. Мілевської, В. Тарасун, Є. Соботович, М. Шеремет, В. Тищенко, О. Ткач та інших науковців. Вони підкреслюють важливість використання різних форм і методів мовленнєвого впливу, що сприяють активізації комунікативної діяльності дітей.

Помилковою є думка, що знайомство дитини з казками відбувається стихійно. Казковий жанр є багатограним, має розгалужену систему образів і символів, різноманітні сюжети та морально-етичний підтекст. Для дітей із порушеннями мовлення розуміння змісту та емоційного підтексту казки часто становить значну складність. Хоча фабулу казки дошкільники засвоюють доволі швидко, її глибинний зміст, художні засоби та моральні аспекти без допомоги дорослого вони часто не усвідомлюють.

Корекційний потенціал казки у розвитку мовлення дошкільників вивчався у працях Л. Коновалової, О. Ласточкиної, З. Ленів, І. Литовченко, О. Постацьук та інших дослідників. Однак вплив казкотерапії, а особливо її логопедичного варіанту - логоказки, на розвиток зв'язного мовлення дітей досліджено недостатньо повно.

У зв'язку з цим тема магістерського дослідження «Використання

логоказок у процесі логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку із порушеннями мовлення» є актуальною та відповідає сучасним пріоритетам наукових досліджень у галузі спеціальної (корекційної) педагогіки, логопедії, дитячої психології та спрямована на вдосконалення змісту, форм і методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Результати дослідження органічно поєднуються з науковими пошуками, що здійснюються у межах комплексних тем кафедри, пов'язаних із розвитком мовленнєвої діяльності, формуванням комунікативних компетентностей і впровадженням сучасних психолого-педагогічних технологій у логопедичну практику.

Таким чином, магістерська робота узгоджується з планами наукової діяльності вищого закладу освіти, спрямована на реалізацію стратегічних завдань щодо підвищення ефективності логопедичної допомоги та розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні рівня сформованості комунікативних компетентностей та розробленні й обґрунтуванні методики використання логоказок у процесі логопедичної роботи з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення (III–IV рівнів).

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та лінгводидактичну літературу з проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
2. Охарактеризувати психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.
3. Розробити та апробувати методику визначення рівня сформованості комунікативних компетенцій у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.
4. Експериментально перевірити ефективність використання

казкотерапії, зокрема логоказки, як її корекційного компонента у процесі логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку із ЗНМ (III–IV рівнів).

Об'єктом дослідження є комунікативна діяльність дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III–IV рівнів.

Предмет дослідження становить процес формування комунікативних компетентностей та організація корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками із ЗНМ III–IV рівнів засобами казкотерапії в логопедичній практиці.

У процесі дослідження застосовувався **комплекс методів**, що охоплює:

Теоретичні методи - вивчення, аналіз, порівняння та узагальнення науково-психологічної, педагогічної й логопедичної літератури з метою виявлення стану розробленості досліджуваної проблеми, систематизації теоретичних положень і узагальнення педагогічного досвіду з корекції мовленнєвого розвитку у дітей.

Емпіричні методи - цілеспрямоване спостереження за процесом корекційної роботи та мовленнєвою діяльністю дітей із типовим розвитком і дітей із ЗНМ III–IV рівнів; бесіди, аналіз анамнестичних даних, вивчення продуктів дитячої діяльності.

Статистичні методи - кількісний і якісний аналіз отриманих експериментальних результатів для перевірки ефективності формувального етапу дослідження.

Практичне значення отриманих результатів. Практична цінність проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні, розробленні та апробації методики вивчення рівня сформованості комунікативних компетентностей у дітей дошкільного віку із ЗНМ (III–IV рівнів) та визначенні шляхів її ефективного використання в логопедичній практиці.

Запропонована методика може бути застосована логопедами, вихователями закладів дошкільної освіти, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів для діагностики, корекції та розвитку комунікативних навичок у дітей

цієї категорії. Її використання сприяє не лише визначенню рівня мовленнєвого розвитку, а й плануванню індивідуальних траєкторій мовленнєвого та комунікативного становлення дитини.

Розроблена методика та послідовність використання логоказок у логопедичній роботі дозволяють забезпечити диференційований підхід до організації корекційно-розвивального процесу, враховуючи рівень мовленнєвої компетентності кожної дитини. Її впровадження сприяє активізації мовленнєвої діяльності дошкільників, збагаченню словникового запасу, удосконаленню граматичного ладу мовлення, формуванню зв'язних висловлювань та розвитку навичок ефективної комунікації.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці логопедів, вихователів дошкільних закладів, викладачів педагогічних закладів вищої освіти, у процесі розроблення навчально-методичних посібників і програм з логопедії, дошкільної педагогіки та дитячої психології.

Дослідження проводилось на базі Дошкільного підрозділу Опорного закладу освіти Кіцманський ліцей №1.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Результати роботи висвітлено у статі: **Краснюк О.** Використання логоказок у роботі з дітьми з порушеннями мовлення *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16-17 травня 2025 року)*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці: Чернівець. нац.ун-т ім. Ю.Федьковича, 2025. С.185-187.

<https://www.chnu.edu.ua/media/dfplyigu/2025-fppsr.pdf>

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Характеристика особливостей розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з погляду спеціальної освіти.

Рівень сформованості мовленнєвого розвитку є одним із провідних чинників становлення особистості дитини дошкільного віку. Ступінь розвитку мовлення як психічної функції або функціональної системи визначає сформованість інтелектуальних, пізнавальних і соціокультурних компонентів особистості, зокрема знань, умінь і навичок, необхідних для успішної взаємодії в соціумі. Мовленнєвий розвиток безпосередньо зумовлює розвиток психіки дитини та формування її особистісної культури.

У дошкільному віці формування всіх психічних функцій і процесів, а також розвиток особистості в цілому відбувається лише за умови активного міжособистісного контакту. Мовлення при цьому виступає головним засобом комунікації, а рівень його сформованості на певному етапі розвитку доцільно розглядати як показник оволодіння навичками комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Можливість спілкування розуміється як інтегрована здатність користуватися різними засобами комунікації — невербальними, предметно-практичними та мовленнєвими, що забезпечують досягнення цілей взаємодії [1, 6, 9, 12].

У «Педагогічному словнику» підкреслюється, що поняття «мова», «мовлення» та «мовленнєва діяльність» не є тотожними, однак тісно взаємопов'язані. Мова виступає внутрішнім засобом мовленнєвої діяльності, тобто є основним інструментом спілкування.

Мова — це система звукових і графічних знаків, що сформувалася на певному етапі розвитку людства і має соціальне призначення. Вона функціонує за визначеними правилами, які нормують використання мовних знаків як засобів людського спілкування. Знак (sign, Zeichen, Merkmal) — матеріальний об'єкт, що сприймається органами чуття та заміщує інший

предмет, явище чи дію, використовуючись для отримання, збереження, перетворення і передавання інформації [50].

Мовлення — це вища форма передавання інформації за допомогою акустичних, письмових або пантомімічних знаків і символів. Його соціальна функція полягає у забезпеченні комунікації, а інтелектуальна — у формуванні процесів абстрагування, узагальнення та категоріального мислення. На ранніх етапах розвитку мовлення існує тісний взаємозв'язок між сенсорним досвідом, образними уявленнями та словами, які з ними асоціюються [6, 15].

Вчені зазначають, що мова щодо мовлення є явищем загальним і належить усім суб'єктам, які нею користуються, тоді як мовлення — індивідуальним, частковим проявом мовної діяльності. Без активного вжитку на всіх вікових і соціальних рівнях, а також без розвитку форм і засобів спілкування навіть найрозвиненіша мова втрачає життєздатність, зазнає асиміляції та може зникнути. Мова є універсальним засобом комунікації, накопичення та передавання інформації, формування духовного світу людини, тому вона невід'ємна від культури мовлення.

Культура мовлення — це дотримання мовних норм вимови, наголошування, слововживання і побудови висловлювань; нормативність та літературність усної й писемної мови, що виявляються у грамотності, точності, ясності, чистоті та логічній упорядкованості висловлювання [1, 6, 9, 15].

У загальній системі мовних і мовленнєвих явищ сучасні дослідники виокремлюють три основні аспекти: мовну систему (словник і граматичний лад), мовлення як результат процесу говоріння, та мовленнєву діяльність осіб, які спілкуються.

Фізіологічною основою мовлення є діяльність другої сигнальної системи, яка тісно взаємодіє з першою. Без активного функціонування сигнальних систем мовлення неможливе. Воно пов'язане з психічними процесами — сприйманням, мисленням, пам'яттю, увагою, уявою, емоціями. Мовлення виконує важливу комунікативну функцію, яка забезпечує міжособистісну взаємодію та соціальну активність людини [3, 6, 12, 15].

Спілкування — це багатоплановий процес взаємодії людей, що виникає з потреби співжиття і спільної діяльності. Воно включає обмін інформацією між

учасниками комунікації, який здійснюється на основі індивідуальних комунікативних здібностей кожного суб'єкта.

Комунікативно-мовленнєві здібності — це індивідуальні психологічні та психофізіологічні особливості, що забезпечують швидке та якісне оволодіння знаннями у процесі взаємодії з оточенням [15].

Комунікативні здібності розглядаються як складна система усвідомлених умінь, спрямованих на ефективну взаємодію між суб'єктами у різних видах мовленнєвої діяльності. Вони ґрунтуються на розумінні сутності спілкування та практичній готовності до обміну думками за допомогою вербальних і невербальних засобів. Рівень розвитку цих здібностей визначає ступінь соціальної адаптації дитини, якість засвоєння освіти, активність у здобутті соціального досвіду та готовність до майбутньої професійної діяльності [6, 25].

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено мету логопедичної роботи на етапі дошкільного розвитку — формування в дітей комунікативно-мовленнєвої компетентності, тобто здатності виражати власні бажання, наміри, пояснювати свої дії за допомогою мовленнєвих і немовленнєвих засобів. Показником сформованості цієї компетентності є вміння організовувати спілкування відповідно до різноманітних життєвих ситуацій [1].

Дослідники визначають мовну компетенцію як усвідомлення та використання історично сформованих мовних норм — у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці — і їхнє адекватне застосування в будь-якому виді людської діяльності. Мовленнєва компетенція розглядається як вміння доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях, виражати думки, бажання, прохання з використанням вербальних і невербальних засобів (жестів, міміки, інтонації) [15].

Результатом поєднання мовної та мовленнєвої компетенцій є комунікативна компетентність, що полягає у комплексному використанні вербальних і невербальних засобів задля ефективного спілкування, умінні орієнтуватися в комунікативних ситуаціях та проявляти ініціативність у взаємодії [6].

У практиці дошкільної освіти існує суперечність між усвідомленням значення спілкування для психічного розвитку дитини та недостатньою увагою до формування його як діяльності. Часто розвиток спілкування підмінюється тренуванням окремих мовленнєвих компонентів, що звужує можливості гармонійного розвитку особистості. Це зумовлює потребу у формуванні в дітей широкого кола комунікативних умінь: аналізу ситуації спілкування, розуміння змістової й емоційної інформації, адекватного її відтворення [5].

Науковці визначають такі завдання комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку:

- забезпечення цілісності різних форм комунікативної взаємодії («дитина – дорослий», «дитина – дитина» тощо);
- розвиток вербальних і невербальних засобів комунікації, форм емоційно-особистісного та ситуативно-ділового спілкування;
- формування навичок розпізнавання емоційних станів співрозмовників з погляду моральності, інтелектуальності, естетичності;
- стимулювання інтелектуально-дослідницької активності;
- виховання творчого ставлення до мовленнєвої діяльності;
- розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок [3, 6, 9, 25].

Комунікація дає дитині змогу не лише засвоювати суспільний досвід, а й реалізовувати власну індивідуальність, ділитися враженнями, виявляти увагу, повагу, інтерес до інших. У науковій літературі розрізняють вербальну і невербальну комунікацію, усне та писемне, експресивне й імпресивне, рецептивне та продуктивне мовлення[37].

Вербальна комунікація є провідним засобом обміну інформацією. Вона передбачає кодування та декодування змісту між співрозмовниками: мовник у процесі висловлювання кодує інформацію, а слухач — розшифровує її. Ефективне спілкування передбачає, щоб висловлювання містили лише необхідну кількість інформації, були правдивими, доречними, чіткими та зрозумілими. Надмірність чи нечіткість висловлювань знижує комунікативну ефективність [15, 38].

Невербальне спілкування охоплює систему засобів комунікації, що не

містять звукових чи мовних символів. Воно здійснюється через пози, жести, міміку, погляд, рухи тіла тощо і спрямоване на передачу інформації, формування враження про себе, усвідомлення емоцій партнера та вплив на співрозмовника [15]. Формами невербальної комунікації є:

- міміка — вирази обличчя, що відображають емоційні стани (радість, здивування, гнів тощо) і мають універсальний характер;

- рухи тіла, постава — положення тіла, манера поведінки, що виражають ставлення до ситуації;

- жести — рухи, переважно руками, які відображають емоційний стан чи ставлення до подій;

- умовні сигнали — система жестів чи знаків, зрозумілих у межах певної групи чи професійного середовища [15].

- Усне мовлення як форма вербальної комунікації характеризується послідовним породженням і сприйняттям мовного повідомлення. Воно може бути діалогічним, тобто взаємодією двох або більше осіб, або монологічним — промовлянням однієї особи, що відзначається розгорнутістю, складністю та суб'єктивністю [15, 17, 25].

У логопсихології усне мовлення розглядається як багаторівневий процес, що охоплює фонетичний, лексико-граматичний, мелодико-інтонаційний та темпо-ритмічний компоненти. Особливе місце займає експресивне мовлення, у якому лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби використовуються з метою підвищення дохідливості й емоційної виразності висловлювання [17].

За К. Крутій, імпресивне мовлення — це процес беззвучного мовлення, що виникає під час мислення або планування висловлювання, а також процес розуміння мовлення інших. Воно проходить етапи сприйняття повідомлення, виділення смислових моментів і формування внутрішньої змістової схеми. Імпресивне мовлення є основним механізмом мислення, який забезпечує перехід від думки до зовнішнього мовлення, тобто «озвучення думки» [25].

Наукові дослідження розвитку мовлення дошкільників визначають три провідні аспекти цього процесу:

- структурний — формування фонетичного, лексичного, граматичного рівнів мови;

- функціональний (комунікативний) — розвиток умінь користуватися вербальними і невербальними засобами, становлення зв'язного мовлення, умінь діалогічної та монологічної взаємодії;

- когнітивний (пізнавальний) — формування здатності до усвідомлення мовних і мовленнєвих явищ [6, 9, 15, 17, 25].

Отже, аналіз наукових підходів до вивчення механізмів мовлення як психічної функції дозволяє окреслити основні напрями роботи з розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Одним із таких напрямів є дослідження мовленнєвого розвитку з метою оцінювання рівня інтелектуальної діяльності як показника пізнавального розвитку. Ці дослідження можуть проводитися з дітьми різних вікових груп і з особливими освітніми потребами, охоплюючи фонетичний, лексичний, граматичний та семантичний аспекти мовлення. Їхні результати є основою для подальшої організації корекційно-розвивальної роботи [6, 9, 15, 17, 25].

1.2. Терапевтичні техніки в роботі закладів дошкільної освіти

Сучасні дослідники наголошують, що поряд із традиційними методами організації освітнього простору для дітей дошкільного віку з'являються інноваційні технології покращення мовлення. Серед них – заняття у формі словесних подорожей у світ казки, фантазії, природи, мистецтва, звуків та кольорів. У зв'язку з актуальною тенденцією до зменшення організованого навчання на користь розвитку особистості, педагог повинен використовувати індивідуальні форми роботи для закріплення мовленнєвих навичок, отриманих дітьми під час домашнього навчання та занять [25].

Формування комунікаційних навичок і культури мовлення потребує залучення природних, зрозумілих дітям життєвих ситуацій та мотивації їх мовленнєвої діяльності. Особистісно-орієнтований підхід дозволяє враховувати рівень комунікативного розвитку кожної дитини, її мовленнєві здібності та прагнення [25].

Арт-терапія (від грец. «лікування мистецтвом») допомагає виявити підсвідомі проблеми, перевести їх у свідомий стан і матеріалізувати через

творчість. У дошкільному віці арт-терапія сприяє розвитку особистості, підвищенню самооцінки та корекції психоемоційних труднощів. Цей напрямок включає створення візуальних образів, метафор, символів (арт-терапевтичного продукту) та вирішує як діагностичні, так і корекційно-розвивальні завдання [10, 19, 27, 29].

Мета арт-терапевтичних занять – навчити дітей бачити зміст власних дій, вербалізувати його, розуміти взаємозв'язок між зображенням і внутрішнім досвідом. Використовуються різноманітні матеріали, а спеціалісти виступають посередниками між дитиною та арт-продуктом, володіючи навичками невербальної комунікації та інтерпретації дитячої творчості [10].

Творчі заняття у дошкільному віці формують дрібну моторику, мовлення та вищі психічні функції. Арт-терапія допомагає коригувати стрес, тривожність, агресивність, імпульсивність, гармонізує психічний стан, підвищує самооцінку, сприяє подоланню дитячих страхів і проблем комунікації [19, 27, 29]. Вона ефективна для дітей із порушеннями емоційно-вольового розвитку, дозволяючи виражати емоції через малювання, ліплення, конструювання та природні матеріали. Під час арт-занять доцільно використовувати як індивідуальні, так і групові форми роботи [29].

Серед переваг арт-терапії: простота технік, висока зацікавленість дітей, ефективність впливу та практична відсутність протипоказань, за винятком значних психічних порушень [27]. Крім того, арт-терапія сприяє розвитку мовлення, фантазії, уваги, пам'яті, мислення та стресостійкості [29].

Однією з технологій, що сприяють розвитку зв'язного мовлення, є мнемотехніка – система спеціальних прийомів для полегшення запам'ятовування та формування асоціативних зв'язків [28, 29, 63]. Вона дозволяє дітям створювати внутрішні монологи, правильно будувати розповідь, розвивати зв'язне, експресивне та імпресивне мовлення, а також увагу, пам'ять і уяву. Мнемотехнічні прийоми включають аналогію, трансформацію, зв'язування, колаж, сюжет, логічні запитання, піктограми, мнемо-квадрати та ін. [28, 29].

Важливим аспектом розвитку мовлення є створення емоційно-збагаченої середовища, де активізується інтерес дітей до спілкування. Особливо

ефективною формою є гра, яка взаємопов'язана з мовленням: гра стимулює розвиток мовлення, а збагачене мовлення підвищує якість гри [25].

У спеціальній освіті застосовують методику-гру на основі кілець Луллія, що дозволяє формувати навички усного мовлення, логічного мислення, уяви та фантазії через поєднання картинок у колах, що обертаються, і створення комбінацій для складання розповідей [33].

Скрайбінг – сучасна технологія візуалізації матеріалу, що поєднує графічні образи та словесну інформацію. Він полегшує сприйняття тексту, сприяє формуванню монологів і описових розповідей [2, 42, 45].

Mind-maps (інтелект-карти) дозволяють відобразити логіку мислення, послідовність дій та асоціативні зв'язки, оптимізують навчально-пізнавальну діяльність і розвиток мовлення [5, 6, 12, 31].

Кола Ейлера застосовуються для порівняння предметів та узагальнення знань, сприяють розвитку комунікації, пам'яті, мислення та навичок описового мовлення. Наприклад, порівняння вовка та зайця за ознаками: хижак/травоїдний, великий/малий, сіре хутро [33].

Синквейн – поетична форма з п'яти рядків, що активізує словниковий запас, увагу, уяву та мислення. Кожен рядок виконує функціональне завдання: тема – прикметники – дії – опис ставлення – висновкове слово [52].

Таким чином, терапевтичні техніки є ефективними методами корекції та розвитку мовлення дошкільників, допомагають подолати труднощі у комунікації, розширити словниковий запас, заохочують до активної участі в навчанні та спілкуванні. Використання нестандартних прийомів через наочні моделі, символи та творчі дії робить процес навчання доступним, цікавим і емоційно насиченим, а самостійне створення моделей дітьми підвищує їхню зрозумілість і ефективність [25, 28, 29, 33, 42, 52, 63].

1.3. Казка як терапевтичний і розвивальний компонент у дошкільній освіті

На думку сучасних науковців в галузі педагогіки і лінгводидактики, «казка – це усний народний твір, який виник у процесі безпосередньої комунікації оповідача зі своїми слухачами.

Людство із покоління в покоління, передаючи зміст казок, давало відповіді на основні, життєво важливі питання, адже історію розвитку взаємин між людьми закладено в сюжетах багатьох казок. Кожній людині для того, щоб розвиватися, необхідно перш за все знати:

- про своє походження – хто я, звідки взявся і яким є мій родовід?;
- про оточуючих – хто вони – свої та чужі, друзі і вороги, як їх можна розрізнати? Чого можна навчитись у інших? Як це знадобиться в житті?;
- про свій шлях – як його знайти? Як не помилитись у його виборі? Як ставити свою мету і досягати її?;
- про своїх помічників – як їх виділити і не втратити?;
- про віру і власну місію – навіщо я прийшов у цей світ? Якою є моя віра у власні сили? Як зробити світ світлішим, добрішим?

Якщо звернутись до знайомих з дитинства казок, то відразу можна констатувати, що їхні герої шукають відповіді саме на ці запитання. А разом із героями і кожна людина поповнює свою життєву скарбничку суспільно орієнтованими нормами і правилами поведінки, важливими людськими цінностями.

Казка – це універсальний і достатньо ефективний засіб розвитку, виховання і навчання дітей раннього і дошкільного віку. Прослуховування казок дозволяє розширити, збагатити словниковий запас, закласти міцний фундамент зв'язного мовлення. Адже саме казки містять в собі ефект повторення і багаторазового прослуховування, що сприяє міцному запам'ятовуванню слів і окремих виразів» [16, 20, 21, 30, 32].

Казки – це епічні оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному відкриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії.

Казка характеризується зв'язністю тексту розповідного характеру, якій в своїй основі містить вигаданий, часто фантастичний зміст і в якому присутні

всі його основні компоненти у вигляді тематичної єдності, наявності заголовку, змістова завершеність, інформативність викладу, спрямованість безпосередньо на слухача, інтеграція в соціальні відносини, структурно організована композиційність, зв'язок між структурними елементами і частинами, відпрацьоване натреноване мовлення відповідно до розмовного стилю використовуваної мови [13].

У фольклорному жанрі казка є найбільш улюбленим, найбільш популярним народним твором для дітей, який розкриває неосяжний світ людської уяви. Безпосередньо казка дозволяє дітям в особливій метафоричній формі пізнати для себе специфічні знання про соціальні стосунки, про оточуючий світ, про позитивні і негативні вчинки, про добро і зло і переживаючи разом з її героями ті чи інші події навчитись будувати власну поведінку і власні стосунки з оточуючими людьми на основі міфологічної картини світу [18].

Характеризуючи казку як дидактичний посібник необхідно відмітити відсутність у ній детальних описів природи, інтер'єру. Це обумовлено тим, що за порівняно короткий проміжок розповіді необхідно дати значну кількість інформації і підпорядкувати все стрімкому розвитку подій. Казка через використання в ній елементів ілюзорного і фантастичного відображення світу справляє глибоке емоційне враження на дітей, заставляє і стимулює використовувати власну уяву для домальовування ситуації, концентрує її духовні сили. Аргументований, логічний, послідовний виклад інформації, чіткість побудови, адекватність і доречність використання фразеологізмів викликають у дітей підсвідоме позитивне налаштування, сприяють засвоєнню традицій народного поетичного мовлення. Лексика казок точно відповідає особливостям предметно-образного мислення дитини.

Характеризуючи казкове різноманіття, різнобарвність і різноспрямованість цього жанру, його багатоаспектність, якісну неоднорідність необхідно відмітити глибоке проникнення в сутність соціальних стосунків і природний подій і явищ. Саме тому дітям дошкільного віку буває надзвичайно складно самотійно усвідомити її прихований, завуальований зміст. І тоді для його розкриття, пояснення, потрібний

досвідчений проводир, який допоможе провести паралелі між фантастичним і реальним, між уявним і натуральним. Усвідомити приховані за персонажами соціальні стосунки, глибоко проникнути у світ казки, відчуті її красу, моральну силу дітям дошкільного віку буває надзвичайно складно. І тому помиляються ті дослідники, які зазначають, що казка є самодостатнім матеріалом для усвідомлення дітьми, при цьому звертаючи увагу на те, що її фабулу вони засвоюють досить швидко. Саме тому у багатьох дослідників й складається враження, що в казці все просто і розкривати сутність прихованих подій для дітей не потрібно, адже і так все зрозуміло. Але потрібно відзначити, що діти дошкільного віку неспроможні самотійно, без допомоги дорослого проникнути в багатомірну насиченість казкового світу, зрозуміти і усвідомити його емоційний підтекст [16].

Казкотерапія – це інтегрована діяльність, у якій дії уявної ситуації пов'язані з реальним спілкуванням, яке спрямоване на самотійність, активність, творчість, регулювання дитиною власного емоційного стану.

Казкотерапія – це метод, у якому казкова форма застосовується для соціальної інтеграції особистості, розвитку її творчого потенціалу, удосконалення наявних систем контактів з навколишнім світом і соціальним середовищем.

Казкотерапія – це психологічний вплив на внутрішній світі дитини, і дорослого через використання фантастичних персонажів. Казкотерапія більше зорієнтована на дітей дошкільного віку тому, що вони ще не здатні оцінити власну діяльність, яку вони виконують у реальному житті, адекватно проаналізувати її для прийняття самотійних правильних рішень. У цьому діти дошкільного віку потребують підтримки і пояснення з боку дорослих. Але при цьому часто дорослі не завжди вчасно помічають проблеми в житті власних дітей, не надають їм важливого значення, і часто не мають можливості дати правильні пояснення тих чи інших вчинків або подій в житті дітей, адже не завжди мають або розуміють відповідь на те, що саме спонукало дитину так вчинити [20].

Казка – це образне, завуальоване відтворення життєвих реалій, які можна перевести в ігрові ситуації. Дії, які відбуваються в казках, можуть

трапитись і в реальному житті, але не в буквальному сенсі. Саме через використання казкових сюжетів діти в дошкільному віці починають усвідомлювати життєві принципи, можуть провести порівняння позитивних і негативних вчинків, навчитись порівнювати добро і зло і надавати першому перевагу. Саме в казках діти навчаються самостійно вирішувати, хто позитивний герой, а хто – негативний. Ї хоч вони не відразу це розуміють, але саме в дошкільні роки вони отримують перші уявлення про оточуючий світ і складні стосунки в ньому за допомогою казок.

Потужні можливості казки як фольклорного жанру зумовлюють її терапевтичний ефект у різних ситуаціях: казкотерапію розглядають і в освіті, і у вихованні, і у розвитку, і у тренінгах, і як інструмент психотерапії. Саме тому казкотерапія використовує алегоричну, фантастичну, казкову форму з метою соціальної інтеграції особистості дітей в дошкільному віці, розвитку у них творчих здібностей, розширенню самосвідомості і усвідомленню себе в соціумі, вдосконалення взаємодії з оточуючим світом, з людьми в ньому. При цьому необхідно відзначити, що казки викликають інтенсивну емоційну реакцію у дітей. Казкові персонажі у завуальованій формі звертаються одночасно до свідомості та до підсвідомості дітей. Казка безпосередньо дозволяє дітям вийти за рамки звичного життя, в доступній для них формі вивчати світ почуттів і переживань, ідентифікувати себе з певним персонажем і таким чином дивитися на свої труднощі з боку [21].

Зінкевич-Євстигнеєва Л. у своїх дослідженнях довела, що «казкотерапія дає позитивні результати в корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку, які мають різноманітні емоційні та поведінкові труднощі, проблеми в сприйнятті власних відчуттів, таких як сором, провина, неправда тощо, під час комунікації і в процесі рефлексії» [18].

Можливості казкотерапії в процесі організації логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з ТПМ були предметом дослідження З. Ленів. У своїх наукових пошуках вона, застосовуючи пасивну та активну казкотерапію у вигляді слухання та розповідання казок, проводила корекційну роботу, спрямовану на виправлення недоліків різних відділів мовленнєвої системи. В процесі досліджень вона використовувала слухання казок для розвитку

слухової уваги, фонематичного сприймання, симультанно-сукцесивних синтезів та збагачення імпресивного словника. Активну казку як терапевтичний продукт дослідниця використовувала для розвитку фонематичного слуху, фонематичних уявлень, фонематичного аналізу та синтезу, для збагачення експресивного словника, формування умінь утворювати словозміни, формування та корекції граматичних категорій, формування правильних мовленнєвих стереотипів [30].

У процесі проведення досліджень науковці виділяють корекційні функції казки у вигляді:

- формування психологічної внутрішньої готовності до життєвих напружених емоційних ситуацій поза казковим сюжетом;
- внутрішнє символічне редагування фізіологічних та емоційних стресів на фоні позитивного вивчення реакцій казкових персонажів;
- через фантазмагоричні ситуації усвідомлення і прийняття змісту власної соціальної та життєвої активності [32].

Також наукові дослідження, проведені з дітьми дошкільного віку як з типовим розвитком, так і з порушеннями мовлення дозволили виділити основні види роботи з казкою з точки зору її терапевтичного ефекту:

- використання казки як метафори: казкові образи і сюжети необхідно поступово асоціювати з власним досвідом дітей, при цьому використовуючи різні форми обговорення її сюжету і співставлення з реаліями;
- організація різного роду робіт за казковими мотивами казки у вигляді малювання, вирізування, клесання, робота з пластиліном або інші форми арт-терапевтичних заходів, метою яких є формування у дітей вільних асоціацій та проведення обговорення і аналізу сюжету;
- обговорення поведінкових аспектів і мотивів, вчинків казкових персонажів з виходом дитячої уяви на сучасні моральні цінності, переваги добра над злом, проведення адекватної системи оцінювання себе та оточуючих;
- програвання різних казкових епізодів та казки в цілому з метою формування комунікативних навичок в цілому і вербального мовлення зокрема, вмінь адекватно застосовувати різні форми комунікації відповідно

для того чи іншого моменту спочатку в казкових ситуаціях, а потім з переносом їх безпосередньо у життя;

- використання казкових сюжетів з метою ненав'язливого підштовхування дітей до правильного варіанту вирішення безпосередньої життєвої ситуації на прикладі казкового сюжету;

- організація творчої роботи за мотивами казки у вигляді моделювання подібних казкових ситуацій зі зміною персонажів та ролей, дописування, переписування, приписування казкового сюжету, виготовлення казкових персонажів тощо [30, 32].

Також необхідно відмітити, що для ефективного впливу казки як терапевтичного компонента корекційної роботи на логопедичних або інших заняттях варто дотримуватись певних правил:

- казка у вигляді терапевтичного або корекційного компоненту заняття достатньо проводити не більше одного разу на тиждень;

- при використанні казки у цих випадках обов'язково враховувати вік дітей та їх психологічні та фізіологічні можливості, наявні у них проблеми розвитку та рівень сформованості навичок комунікації;

- під час заняття дітям необхідно періодично давати можливість розповідати про свої відчуття, враження та внутрішні переживання;

- правильно і адекватно організувати процес поринання в казку як чудову форму з використанням моментів таємничості, чарівності та можливості творчості;

- враховувати у процесі заняття і те, що сюжет казки повинен виступати єдиною ланкою між корекційно і розвивально спрямованими вправами і має створювати атмосферу позитивного налаштування на роботу [32].

Таким чином, використання у процесі роботи з дошкільниками як з типовим розвитком, так і з порушеннями мовлення казок з корекційною та терапевтичною спрямованістю, розкриває можливості дітей застосовувати власне мовлення, створює найбільш сприятливі умови для вдосконалення вербальної (інтонаційної, лексичної, синтаксичної) і невербальної (міміка, рухи, поза) виразності мови, а також формує у них мовленнєве самовираження.

Формування навичок комунікації засобом казок сприяє розвитку творчого підходу до власної розповіді та виразності дитячої мови в цілому.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових досліджень з вивчення механізмів і типів мовлення як психічної функції, мовленнєвого зокрема і комунікативного в цілому розвитку дітей дає змогу виділити основні напрями організації роботи в даному напрямку. Один з них передбачає проведення наукових пошуків з діагностики та дослідження мовленнєвого розвитку з метою аналізу інтелектуальної діяльності дітей як одного з показників їхнього розумового розвитку. Він може включати дослідження у різні вікові періоди розвитку дітей і може організовуватись з різними групами дітей з особливими освітніми потребами. Також можна організовувати проведення дослідження мовлення в фонетичному, лексичному, граматичному, семантичному аспектах із застосування відповідних методик. Такі дослідження проводяться з метою вивчення мовленнєвого розвитку дітей для наступної організації з ними корекційно-розвивального процесу.

Терапевтичні техніки виступають ефективними методиками розв'язання проблемних завдань, метою яких є корекція і розвиток мовлення дітей дошкільного віку, вони є засобом подолання труднощів мовленнєвої комунікації, недостатньому розумінню мовлення оточуючих і проблем застосування власного мовлення під час спілкування, наявності різних варіантів мовленнєвих порушень, бідному словниковому запасі, швидкій втомі, нецікавості тощо. Саме терапевтичні техніки є нестандартними прийомами розвитку мовлення. Нестандартний матеріал сприймається дітьми з порушеннями мовлення як доступний, цікавий, загадковий, незвичайний. При цьому необхідно враховувати, що нестандартні прийоми, які використовуються у різних терапевтичних техніках буде найбільш дієвими за умови, коли педагог залучатиме безпосередньо дітей до створення нових моделей та використання їх у процес навчально-мовленнєвій діяльності, як підказку, допомогу, маленьку «хитрість» або «власний невеличкий секрет», який відомий лише їм. Крім того потрібно враховувати, що символи, які діти з порушеннями мовлення формують собі самі, стають для них більш

зрозумілими, а значить і більш доступними у використанні.

Сучасні освітні тенденції підтверджують ефективність використання різних видів арт-терапії, в тому числі і казкотерапії, в корекційному процесі для дітей з порушеннями мовлення. Зокрема, казкотерапія як ефективний компонент розвитку та корекції різних форм порушень мовленнєвого розвитку може використовуватися в логопедичній практиці організації роботи закладів дошкільної освіти. Саме використання значних потенційних корекційно-розвивальних можливостей казок як фольклорного жанру реалізовується вагомий терапевтичний ефект через підвищення позитивного емоційного налаштування на роботу, значну рухову активність, забезпечення чергування стану активності та пасивності суб'єктів у процесі діяльності, покращення пластичності та рухливості нервових процесів, сприяє розвитку моторики і координації рухів, зняттю фізичного та психічного напруження, збільшенню працездатності дітей та завдяки різнобарвного казкового змісту та сюжетних ліній забезпечує розвиток усіх складових мовленнєвої системи дошкільників як з типовим розвитком, так і з порушеннями мовлення.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК З МЕТОЮ РОЗВИТКУ ТА КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування та розробка методики дослідження мовлення дітей дошкільного віку

Серед дітей дошкільного віку завжди зустрічаються діти з чітко вираженими мовленнєвими порушеннями. При цьому відмічаємо, що порушення звуковимови в період від 1,5 до 2,5 років часто пояснюється недостатнім загальним розвитком дитини, несформованістю артикуляційного апарату, іншими проблемами, при цьому самими дітьми часто просто не помічаються. Але труднощі власного мовлення діти віком 4-5-и років вже починають самі помічати і нерідко дуже болісно переживають їх. При цьому вони прагнуть уникати слів зі складними звуками, інколи соромляться говорити. Мовленнєві порушення залишають відбиток на психічному розвитку такої особистості – ці діти часто пасивні, нервові, погано контактують з оточуючими.

Необхідно відзначити, що навіть незначні порушення мовлення утруднюють взаємодію з оточуючим світом і порушують онтогенетичне становлення психічного розвитку дитини, що призводить до затримки формування і розвитку відповідних віку видів діяльності й свідомості. При цьому відомо, що психічний і мовленнєвий розвиток – це два взаємообумовлені компоненти онтогенезу, які формуються в безпосередній пропорційній залежності один від одного.

Тому для того, щоб забезпечити формування і корекцію мовлення дітей необхідно точно знати рівень їхнього розвитку в цілому і мовлення зокрема. Для цього потрібно визначити наявність у дітей вмінь узагальнювати предметний ряд і виділяти в ньому зайві предмети; рівень сформованості граматичного ладу мови через вміння проводити узгодження слів за відмінками, числівника з іменником, використання прийменників, утворення множини від однини, використання зменшувально-пестливих суфіксів тощо;

визначити стан сформованості фонематичного слуху шляхом розрізнення звуків, подібних за артикуляцією, але при цьому різних за звучанням, наприклад: т – д, с – з, п – б); рівень розвитку фразового та зв'язного мовлення; наявність та рівень розвитку імпресивного і експресивного мовлення; наявність вміння виділяти і називати частини предмета, частини тіла живої істоти тощо; рівень розвитку психічних процесів: мислення, уяви, уваги тощо.

З метою вивчення стану сформованості усного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення ми підібрали відповідні методики, метою яких було:

1) вивчення імпресивного мовлення (обсяг і якість пасивного словника, розуміння інструкцій виражених фразою);

2) вивчення експресивного мовлення (сформованість фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови мовлення, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його оформленням).

Дослідження рівня сформованості мовленнєвих компетенцій дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III і IV рівнів ми проводили з використанням арт-терапевтичних засобів – підбирали завдання невербального та вербального характеру з використанням казкових сюжетів, образотворчим і музичним наповненням.

Необхідно відзначити, що рівень сформованості комунікативної компетентності визначається за певними критеріями:

- правильністю і точністю виконання завдань на визначення вербальних складових;
- мовленнєвою активністю та свідомістю використання спілкування як засобу передачі і сприймання інформаційних повідомлень;
- самостійністю й творчістю при спілкуванні.

Залежно від способу виконання завдань відповідно даних критеріїв і показників, стан сформованості комунікативних компетенцій дітьми

дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III і IV рівнів дошкільного віку за п'ятьма рівнями:

- високий рівень – характеризується сформованістю мовленнєвих компетенцій на рівні типового розвитку відповідного віку, володіє усним мовленням без порушень звукової та лексичної структури, використовує його самостійно, активно й творчо під час комунікації, компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, зв'язне мовлення) відповідають типовому розвитку, під час комунікації у дитини спостерігається висока емоційна лабільність;

- середній рівень – характеризується сформованістю мовленнєвих компетенцій відповідно до типового вікового рівня, володіє усним мовленням з незначними порушеннями звуковимови або лексико-граматичної структури, позитивно налаштована на допомогу дорослих, вступає в діалог, компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, зв'язне мовлення) сформовані з незначними недоліками, під час комунікації дитина емоційно стабільна;

- достатній рівень – характеризується значною мірою несформованістю мовленнєвих компетенцій відповідно до вікової норми, користується мовленнєвим досвідом, але не завжди використовує його при спілкуванні під час практичної діяльності та у змінених ситуаціях, усне мовлення характеризується наявністю порушень звуковимови і лексико-граматичної структури, не налаштований позитивно на допомогу дорослого під час спілкування, виконує завдання за конкретною вказівкою, компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, зв'язне мовлення) сформовані з незначними недоліками, під час комунікації часто дитина емоційно нестабільна;

- низький рівень – дитина не володіє досвідом практичної мовленнєвої діяльності, інколи відмовляється від виконання завдань, усне мовлення характеризується наявністю значних порушень звуковимови і лексико-граматичної структури, не сприймає та не використовує допомогу,

найчастіше не може виконати завдання за конкретною вказівкою та допомогою, компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, зв'язне мовлення) не сформовані, під час комунікації дитина не є емоційно стабільна;

- дуже низький рівень – характеризується використанням невербальної комунікації, відмовляється від виконання завдань, спостерігається значне відставання від вікової норми розвитку мовленнєвих компетенцій, при комунікації дитина емоційно не стабільна.

Для обстеження імпресивного та експресивного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня нами використовувались тестові завдання діагностичної методики комплексного дослідження усного мовлення дітей Ю. Гільбуха, Г. Каше, В. Кондратенко і З. Ленів, адаптовані і доповнені арт-терапевтичними складовими, в тому числі і з використанням казкових сюжетів.

1) Обстеження імпресивного мовлення на констатувальному етапі проводилось з використанням 3-х завдань. Зокрема, ми використовували наступні завдання, «Завдання 1. Визначення обсягу та якості пасивного словника.

Мета: Визначити у дитини вміння уважно слухати слова і демонструвати відповідні їм малюнки як усвідомлення далеких та близьких за звучанням і значенням назв, дій або ознак предметів.

Хід виконання завдання. Педагог пропонує уважно послухати і показати на малюнку предмет, дію або ознаку, яку він називає. При цьому на кожному малюнку зображено по три предмети, дії або ознаки.

Інструкція: “Уважно подивись на малюнок і покажи те, що я називатиму”.

Діагностичний матеріал. Набір малюнків на яких зображено:

- далекі за звучанням і значенням назви предметів:

1) портфель, лящ, вантажівка;

2) фарби, глечик, ворота.

- далекі за звучанням і близькі за значенням предмети та професії:

- 3) кран, сівалка, екскаватор;
- 4) вчитель, художник, диригент.

- близькі за звучанням слова:

- 5) сніг, сніговик, сніжинка;

- 6) малюнок, малює, малюк.

- далекі та близькі за значенням і звучанням дії:

- 7) будує, лікує, грає.

- 8) виходить, обходить, входить;

- далекі та близькі за значенням ознаки:

- 9) сумний, веселий, здивований;

- 10) рудий, червоний, рум'яний.

Завдання 2. Визначення розуміння інструкцій, виражених фразою

Мета: Визначити розуміння простих речень і складних логіко-граматичних конструкцій і підбір до них відповідних малюнків як показника сформованості слухової уваги та відсутності імпресивного аграматизму.

Хід виконання завдання. Педагог пропонує кілька малюнків із зображеннями певних дій або положень.

Інструкція: “Послухай уважно і покажи картинку, на якій це намальовано”.

Діагностичний матеріал. Малюнок, на якому зображено:

- чотири сюжетні картинки:

- 1) Мама одягає Олю
- 2) Бабуся вишиває рушник;
- 3) Оля одягає ляльку;
- 4) Бабуся одягає Олю.

- чотири картинки з ящиком і коробкою в різних положеннях один відносно одного:

- 1) Ящик за коробкою;
- 2) У ящику коробка;
- 3) Ящик перед коробкою;

4) На коробці ящик.

Завдання 3. Графічне зображення дитиною почутих речень “Малювання листа від Пізнайка”

Мета: Визначити рівень розуміння звернутої до дитини зв'язної розповіді та стан творчої уяви як показника сформованості імпресивного мовлення та креативних здібностей.

Хід виконання завдання: Педагог читає речення, а дитина малює те, що почула. Під час виконання малюнка доцільно використати легкий музичний супровід.

Діагностичний матеріал: Аркуш паперу А4 з намальованим горбочком землі та річкою.

Інструкція: “Я буду читати, що написав до нас у листі Пізнайко, а ти це малюй.

Речення в листі Пізнайка:

- 1) На горбочку стоїть хатинка.
- 2) Через річку побудовано міст.
- 3) По річці пливе човен.
- 4) Із води виглядає великий сом.
- 5) Крізь хмаринку проглядають промінчики сонця» [28, 41, 46].

2)Обстеження експресивного мовлення на констатувальному етапі проводилось з використанням 3-х серій по 3 завдання в кожній.

1. Обстеження фонетико-фонематичних процесів

Завдання 1.1. Визначення сформованості у дитини фонематичного сприймання. Зокрема, проводили «Тест фонематичного слуху» за Ю. Гільбухом,

«**Мета:** Визначити вміння розрізняти слова на фонологічному рівні, встановлювати відмінність між словами, які різняться однією фонемою, називати такі слова і пояснювати відмінність між ними як показник сформованості фонематичного сприймання та елементів фонематичного аналізу.

Хід виконання завдання. Тест містить чотири завдання. Перше завдання – тренувальне і його результати не враховуються, інші три завдання – залікові.

Інструкція: “Сьогодні ми будемо навчатись: ти – вчитель, я – учень. Я буду повторювати певне слово, а якщо зроблю помилку і ти почуєш інше слово, одразу мене зупиняєш – ось так (показати). Цим ти вказуєш на мою помилку. А далі назвеш правильно слово, в якому я помилився і вкажеш, яку помилку я допустив:

1. Коса, коса, коса, коса, коса, коса, коса, коса, **коза**, коса, коса, коса.
2. Дім, дім, дім, дім, **дим**, дім, дім, дім, дім, дім, дім, дім, дім, дім.
3. Ситий, ситий, ситий, ситий, ситий, ситий, ситий, **шитий**, ситий.
4. Рак, рак, рак, рак, рак, рак, **лак**, рак, рак, рак, рак, рак, рак, рак”.

Якщо в тому чи іншому ряду при звичайному темпі промовляння (одне слово за одну секунду) дитина не змогла виявити “неправильне” слово або допустила помилку, то через 1-2 наступних завдання потрібно ще раз повернутися до цього ряду, повторивши його в повільнішому темпі (одне слово за 1,5 секунди).

Завдання 1.2. Визначення сформованості у дитини фонематичного аналізу

Мета: Визначати вміння дитини впізнавати звук у словах і підбирати картинки на цей звук як показник рівня сформованості фонематичного аналізу та елементів фонематичного уявлення.

Хід виконання завдання: Для виконання даного завдання дитині спочатку необхідно визначити наявність заданого звука в словах (фонематичний аналіз), а потім відібрати картинки з певним звуком без звукового оформлення назви предмету на картинці, а тільки опираючись на уявлення фонемного складу слова (фонематичне уявлення).

Інструкція 1: “Я називатиму різні слова, а тобі потрібно уважно послухати та визначити, чи є в них потрібний звук. Коли почуєш цей звук – плесни у долоні.

Наприклад: визнач присутність звука [з] у словах: зайчик, коза, ніс, віз, косуля, зозуля, каструля”.

Діагностичний матеріал: Набір слів:

- для визначення звука [ж]: жук, зубр, ложка, ніж, ніс, масаж, кішка;
- для визначення звука [р]: калина, картина, пил, кріт, сир, єнот, ремонт.

Інструкція 2: “Перед тобою знаходяться різні картинки. Я буду називати певний звук, а ти мовчки відбереш тільки картинки із зображеннями тих предметів, у назвах яких є цей звук. Слухай уважно: звук – “А”!

Діагностичний матеріал: 8 предметних картинок по 4 картинки, у назвах яких є задані звуки у різних положеннях (на початку, в середині, в кінці слова):

- на звук [а]: акваріум, ялинка, корабель, коза;
- на звук [с]: слон, проліски, ліс, сито.

Завдання 1.3. Дослідження сформованості звукоскладової будови слів

Мета: Визначити вміння вимовляти слова зі складною звукоскладовою будовою як показника сформованості усвідомлення структури слова.

Хід виконання завдання. Дитина повторює за педагогом слова зі складною звукоскладовою структурою. Фіксувався правильність звуковимови. Паралельно відбувається спостереження за невербальними проявами в дітей, які виникають під час його виконання (допоміжні рухи, гіперкінези, ехолалії, емболофразії, тощо).

Інструкція: «Слухай уважно та повторюй за мною слова: жонглер, баскетбол, дзеленчати, кінотеатр, міліціонер, космонавт, нафтопровід, скакалка, норматив, портфель» [28, 41, 46].

2. Обстеження лексико-граматичної будови мовлення

Завдання 2.1. Визначення сформованості розуміння значень слів.

Проводили «Тест 10 слів» за О. Лурія,

«Мета: виявити вміння пояснювати дитиною розуміння значень слів, а також обсягу та якості словника, рівня сформованості семантики, лексико-граматичних категорій, парадигматичних та асоціативних зв'язків між словами.

Хід виконання завдання: Пропонується набір із 10 слів, які є розташовані у порядку – від конкретних простих до все більш абстрактних і складніших понять. Визначає лексичний запас дитини, вміння обґрунтовувати свою відповідь фразою та узгоджувати слова у реченнях. У випадках, коли дитина не може дати словесний опис, то педагог пропонує намалювати предмет або показати значення цього слова за допомогою жестів або рухів.

Діагностичний матеріал:

Набір слів: літак, молоток, книжка, плащ, пір'я, друг, стрибати, розділяти, бити, гострий.

Інструкція: “Я називаю слово, а ти пояснюєш, що воно означає. Наприклад: плащ – це одяг, який надівають у дощову погоду. Якщо ти знаєш і розумієш значення слова, але не можеш пояснити – намалюй або покажи жестами”.

**Завдання 2.2. Дослідження сформованості у дітей словотворення:
“Який? Яка? Яке? Які?”**

Мета:Визначити сформованість навичок словотворення за допомогою прикметників, синтагматичних зв'язків між словами, підбирати синоніми, а також розвиток сенсорики та уяви дітей.

Хід виконання завдання: Потрібно підібрати якнайбільше слів, які відповідають на запитання: Який? Яка? Яке? Які? При цьому можна використовувати як опору малюнки.

Діагностичний матеріал:

Малюнки на яких зображені: чайник, крокодил, груша, ялинка, пальто, море, квіти, ножиці, фарби.

Інструкція: “Слухай уважно і підбирай слова-ознаки до кожного слова, наприклад: Який? Дощ – проливний, сильний, густий, рясний,

теплій...

Дай відповідь на запитання”:

- 1) Який? – автомобіль, ведмідь, сніг?
- 2) Яке? – яйце, море, слово?
- 3) Яка? – яблуна, музика, слива?
- 4) Які? – троянди, ножі, звуки?

Завдання 2.3. Дослідження сформованості у дітей використання антонімів: “Скажи навпаки”

Мета: Визначити вміння використовувати антоніми, будувати словосполучення, вживати префікси, а також рівень сформованості словесно-логічного та абстрактного мислення.

Хід виконання завдання: Педагог називає по черзі 8 словосполучень і пропонує підібрати слова-антоніми.

Інструкція: “Послухай уважно і скажи протилежне слово, наприклад: повільний танець – швидкий танець”.

- 1) теплий дощ – ;
- 2) хлопчик сміється – ;
- 3) темний ліс – ;
- 4) високий дім – ;
- 5) дівчинка захворіла – ;
- 6) хлопчик біжить – ;
- 7) гарячий пиріжок – ;
- 8) хороший вчинок – » [28, 41, 46].

3. Обстеження комунікативних навичок у різних формах зв’язного мовлення з його просодичним оформленням. Зокрема, проводили за відомими методиками,

«Завдання 3.1. Обстеження діалогічного мовлення

Мета: Визначити вміння дітей помічати нісенітницю, проводити діалог з дорослим, розповідати про зображене на малюнку через використання навідних запитань, аргументувати свої думки.

Хід виконання завдання: Педагог пропонує дитині уважно

розглянути малюнок і розповісти, що на ньому зображено і чи так буває.

Діагностичний матеріал: сюжетний малюнок, на якому зображені нісенітниці: батони, які ростуть на дереві; рибка, яка їде на велосипеді.

Інструкція: переглянь уважно малюнок і скажи, що на ньому зображено і чи буває так в житті.

Завдання 3.2. Обстеження діамонологічного мовлення та комунікативних навичок: “Придумай казку”

Мета: Провести дослідження діамонологічне мовлення, вивчити здатність до спілкування, мовленнєву творчість, а також виявити вміння впізнавати героїв казок і визначати стосунки між ними.

Хід виконання завдання: Дитині пропонується розглянути малюнок, пригадати, з якої казки персонажі і хто з них зайві. А потім іде пропозиція придумати казку “Колобок” по новому, ввівши нового персонажа – хлопчика Володю.

Діагностичний матеріал: Малюнок-ілюстрація до української народної казки “Колобок” із зображенням персонажів казки та хлопчика Володі.

Інструкція: “Поглянь уважно на малюнок і визнач, з якої казки ці герої? А хто тут зайвий? Як ти думаєш, що буде далі, якщо в неї включити хлопчика Володю? Придумай свою казку.”

Завдання 3.3. Обстеження монологічного мовлення та просодики “Якою стане Каляка-Маляка”.

Мета: Дослідити вміння дітей вигадувати та логічно продовжувати закінчення казки про фантастичного персонажа як показник сформованості зв’язного мовлення та його просодичного (темпо-ритмо-інтонаційного) оформлення, а також вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки і в логічній послідовності будувати творчу розповідь. Спрямоване на визначення стану розвитку фантазії, уяви дітей та дрібної моторики пальців рук.

Хід виконання завдання: Необхідно вигадати закінчення казки, яку

розповідає педагог на фоні класичної музики. Також пропонується виліпити уявний образ персонажу казки.

Діагностичний матеріал: Запис класичної музики, музичний центр, пластилін, дощечки.

Інструкція: “Сьогодні до нас у гості завітала казка. Але наша гостя – незвичайна. Цю казку ми з вами придумаємо самі. З чого ж нам почати? Щоб казка вийшла справжньою – я її почну вигадувати – а ви продовжите і закінчите мою розповідь» [28].

КАЗКА ПРО КАЛЯКУ-МАЛЯКУ

У тридев'ятому царстві, у тридев'ятому королівстві, у деякій країні за морями і за океанами жила собі Каляка-Маляка. Жила вона у найнижчій шухляді письмового столу, там, де завжди було тихо і темно.

В неї не було ні друзів, ні знайомих – і тому ні поговорити, ні погратися – постійно була сама і постійно нудно було Каляці-Маляці. І тому вирішила вона подорожувати. Потихеньку вилізла з шухляди на стіл та озирнулася навколо. І чого тут тільки не було: олівці, пензлі, фарби, кольорова крейда, намистини, нитки, пластилін, тісто, глина... Адже це був стіл художника-чарівника. Саме того, який створює мультфільми....

А от що сталося далі із Калякою-Малякою, ви придумаєте самі. Придумайте, намалуйте або виліпіть”.

Отже, розроблена методика комплексного обстеження мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (III–IV рівнів) забезпечує можливість отримання цілісної характеристики мовленнєвих компетентностей дитини. Вона дозволяє оцінити різні рівні сформованості мовленнєвих висловлювань - від елементарних до творчо розгорнутих. У ході обстеження враховуються індивідуальні особливості розвитку дітей, виявляються недоліки зв'язного мовлення, труднощі стилістичного оформлення висловлювань, особливості просодики. Застосування цієї методики сприяє аналізу стану імпресивного й експресивного мовлення у дітей 4–6 років із загальним недорозвитком мовлення, що створює підґрунтя для визначення напрямів подальшої корекційної роботи засобами казкотерапії.

2.2. Проведення дослідження рівнів сформованості комунікації у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення

Зміст даних діагностичних досліджень не виходить за межі обсягу програми закладів дошкільної освіти і Базового компонента дошкільної освіти з розвитку мови і мовлення. Для зручності проведення кількісних обчислень виконання дітьми з порушеннями мовлення кожного завдання діагностичного обстеження запропонована система оцінювання з використанням від 0 до 4-х балів.

Інтерпретація результатів виконання завдань проводилась за вказаними вище критеріями та показниками і визначенням відповідного рівня. Кожному рівневі відповідає певна кількість балів (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Співвідношення набраних балів, рівнів сформованості компонентів мовленнєвої системи та їхніх характеристик

Бали	Рівні	Характеристика
4	Високий	Завдання виконано самостійно і правильно. Допомога дорослого не використовувалась або була мінімальною. Комунікація відповідає змісту завдання, характеризується логічною завершеністю, пропонується пояснення подій, що відбуваються. Фонетичні і лексико-граматичні показники у межах вікової норми.
3	Середній	Завдання виконано з невеликою допомогою дорослого, або з незначними помилками, які виправлено самостійно. Відсутні різко виражені порушення комунікації, проте можуть бути пропуски сюжетних моментів, які в цілому не

		порушують загальної логіки. Фонетичні і лексико-граматичні показники недостатні до вікової норми.
2	Достатній	При виконанні завдання допущено багато помилок. Правильне виконання завдання відмічається після з третьої спроби, при цьому наявна значна допомога дорослого. Під час виконання завдань діти не помічають помилок і не виправляють їх. Темп виконання значно сповільнений. Фонетичні і лексико-граматичні показники характеризуються недорозвитком.
1	Низький	Завдання виконано зі значними помилками. Комунікація відбувається лише після використання повторних допоміжних навідних запитань, характеризується недостатньою інформативністю. Під час комунікації спостерігається відсутність пояснення переданих подій. Фонетичні і лексико-граматичні показники характеризуються значним недорозвитком.
0	Дуже низький	Завдання не виконано або виконано неадекватно, відмова від його виконання.

При обстеженні імпресивного мовлення використовували шкалу оцінки від 0 до 4 балів.

Виконання першого завдання, яке включало в себе оцінку рівня сформованості обсягу та якості пасивного словника оцінювалось таким чином:

4 бали – дитина слухає слова, показує відповідні їм малюнки, розрізняє далекі і близькі за звучанням назви, дії або ознаки; 3 бали – дитина уважно слухає слова, показує відповідні їм малюнки, інколи помиляється під час промовляння слів, близьких за звучанням; 2 бали – дитина слухає слова неуважно, відволікається помиляється в розрізненні слів, близьких за звучанням, інколи – навіть тих, які значно різняться між собою; 1 бал – дитина слухає неуважно, плутається під час показу відповідних малюнків, потребує допомоги дорослого, відмічається порушення під час промовляння слів, не розрізняє слова, близькі за звучанням, плутається в назвах; 0 балів – дитина не слухає педагога, відмовляється від співпраці, допускає грубі

помилки, які свідчать про вгадування, а не про свідоме пояснення слів.

Виконання другого завдання на визначення розуміння інструкцій, які даються за допомогою словесного пояснення, оцінювалось таким чином:

4 бали – дитина розуміє прості речення і складні логіко-граматичні конструкції, підбирає до них відповідні малюнки, уважно слухає пояснення дорослого; 3 бали – дитина розуміє прості речення, з незначними підказками розуміє складні логіко-граматичні конструкції, правильно самостійно або з незначною допомогою підбирає до них відповідні малюнки, уважна до пояснень дорослого; 2 бали – дитина розуміє прості речення, відчуває труднощі при поясненні складних логіко-граматичних конструкцій, потребує допомоги дорослого для правильного підбору відповідних малюнків, часто помиляється, не достатньо уважно до пояснень дорослого; 1 бал – дитина потребує допомоги при поясненні не лише складних логіко-граматичних конструкцій, а й простих речень, постійно просить допомоги, не уважна до пояснення дорослого, помиляється у виборі малюнків, часто просто підбирає перші, що попали під руку, до пояснень не уважна, не акцентує на них свою увагу; 0 балів – відмовляється від виконання завдання або виконує просто вибір малюнків без усвідомлення їхнього внутрішнього змісту.

Виконання третього завдання на визначення розуміння зверненого мовлення та творчої уваги оцінювалось таким чином:

4 бали – дитина отримувала за повне розуміння розповіді педагога, усвідомлення прихованих в ній зв'язків і залежностей, творчо могла підійти до її продовження і правильно інтерпретувала описані події; 3 бали – дитина розуміє розповідь дорослого, інколи потребує додаткових пояснень, в цілому адекватно інтерпретує події, з допомогою дорослого може продовжити розповідь; 2 бали – дитина відчуває труднощі усвідомлення розповіді педагога, потребує додаткових пояснень, інколи навіть по декілька разів, не правильно самостійно інтерпретує події, не може продовжити розповідь навіть за підтримки і допомоги дорослого; 1 бал – дитина відчуває значні проблеми при усвідомленні розповіді, особливо коли потрібно пояснити

приховані зв'язки і залежності, потребує постійної допомоги дорослого, неправильно інтерпретує події, не може творчо підійти до її продовження навіть за активної участі дорослого; 0 балів – дитина відмовляється від виконання завдання.

В цілому, виконання завдань на дослідження імпресивного мовлення дітьми з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дошкільного віку дозволило визначити рівні сформованості даних комунікативних компетентностей (див. табл 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості імпресивного мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дошкільного віку

Рівень	Загальна кількість балів
Високий (В)	11-12
Середній (С)	9-10
Достатній (Д)	6-8
Низький (Н)	3-5
Дуже низький (ДН)	0-2

У обстеженні імпресивного та експресивного мовлення брали участь 23 дітей дошкільного віку 4-6 років з загальним недорозвитком мовлення III- IV рівнів, які перебувають в Дошкільному підрозділі Опорного закладу освіти Кіцманського ліцею №1.

Результати дослідження імпресивного мовлення висвітлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Обстеження імпресивного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів

№ за/п	Х члени групи	Обстеження імпресивного мовлення (в балах)			Загальна кількість балів	Рівень
		Завдання 1	Завдання 2	Завдання 3		
1	X ₁	3	2	2	7	Д

2	X ₂	3	3	3	9	С
3	X ₃	4	3	3	10	С
4	X ₄	2	2	2	6	Д
5	X ₅	3	3	3	9	С
6	X ₆	2	1	1	4	Н
7	X ₇	1	1	1	3	Н
8	X ₈	2	2	2	6	Д
9	X ₉	3	4	3	10	С
10	X ₁₀	3	2	2	7	Д
11	X ₁₁	2	2	2	6	Д
12	X ₁₂	1	1	1	3	Н
13	X ₁₃	2	2	2	6	Д
14	X ₁₄	2	2	2	6	Д
15	X ₁₅	1	1	1	3	Н
16	X ₁₆	1	1	1	3	Н
17	X ₁₇	1	1	1	3	Н
18	X ₁₈	1	1	1	3	Н
19	X ₁₉	2	2	2	6	Д
20	X ₂₀	3	3	3	9	С
21	У ₂₁	3	2	2	7	Д
22	X ₂₂	2	1	1	4	Н
23	X ₂₃	1	0	0	1	ДН

Проведене обстеження імпресивного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дозволило констатувати, що високого рівня сформованості комунікативних навичок даного типу у них не відмічено. У 21,7% дошкільників цієї групи констатовано середній рівень сформованості, достатній рівень – у 39,1% дітей цієї групи, низький – відповідно у 34,7%. У 4,5% дошкільників цієї

групи був зафіксований дуже низький рівень сформованості навичок імпресивного мовлення.

Після цього було проведено обстеження експресивного боку мовлення у дітей цієї групи. Під час даного дослідження нами також використана шкала оцінки від 0 до 4 балів.

1. Під час обстеження фонетико-фонематичних процесів ми запропонували дітям з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів виконати три завдання з метою визначення у них фонематичного сприймання (тест фонематичного слуху за Ю. Гільбухом), фонематичного аналізу і обстеження сформованості звуко-складової будови слова.

4 бали виставлялось дитині за вміння розрізняти слова на фонологічному рівні, які відрізняються однією фонемою, називати їх і пояснювати відмінність між ними; впізнавати звук у словах і підбирати картинки на даний звук; вміння вимовляти слова зі складною звуко-складовою структурою; 3 бали – дитина розрізняє слова на фонологічному рівні, які відрізняються однією фонемою, називає їх, при поясненні потребує допомоги педагога; інколи помиляється під час впізнавання звуку у словах, потребує підтримки з боку педагога під час вибору відповідної картинки; під час вимовляння складних слів помиляється, але за умови підказки швидко виправляє свої помилки; 2 бали – дитина відчуває труднощі під час розрізнення слів за однією фонемою, часто помиляється, постійно спрямована на допомогу з боку педагога, не може пояснити відмінність між цими словами; під час впізнавання звуків у словах робить помилки, не розпізнає слів на фонетично близькі звуки, під час вибору відповідних помилок помиляється і часто не виправляє свої помилки навіть при втручанні дорослого; спостерігаються порушення звуковимови під час промовляння не лише складних, а й простих за складовою структурою слів; 1 бал – дитина відчуває значні проблеми під час розрізнення слів, не помічає між ними різниці, неправильно пояснює, при наданні допомоги не виправляє свої помилки; при впізнавання звуків у словах робить багато помилок, постійно

налаштована на підказку, не може самостійно правильно підібрати відповідні звукам картинки; спостерігають порушення звуковимови при промовлянні слів з простою і складною звукоскладовою структурою, потребує постійної допомоги; 0 балів – дитина не має експресивного мовлення або просто відмовляється від виконання завдань.

2.Обстежуючи лексико-граматичну сторону будови мовлення ми також запропонували дітям з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів виконати три завдання для визначення у них сформованості розуміння значень слів (тест 10 слів за О. Лурією), сформованості навичок словотворення (“Який? Яка? Яке? Які?”) і сформованості навичок використання антонімів (“Скажи навпаки”).

4 бали виставлялись дитині за вміння пояснювати і розуміти значення слів, за відповідність обсягу та якості словникового запасу, за сформованість семантики, лексико-граматичних категорій, парадигматичних та асоціативних зв'язків між словами на рівні нормотипового мовленнєвого розвитку; у процесі спілкування відмічається сформованість навичок словотворення за допомогою прикметників, синтагматичних зв'язків між словами, вона підбирає синоніми, на достатньому рівні констатуємо розвиток сенсорики та уяви; вміє використовувати антоніми, будує самостійно словосполучення, вживає префікси під час спілкування, на достатньому рівні словесно-логічне і абстрактне мислення; 3 бали – дитина розуміє слова, при поясненні деяких потребує незначної допомоги, словниковий запас відповідає віковій нормі, семантичні та лексико-граматичні категорії сформовані, при утворенні асоціативних зв'язків потребує незначної допомоги з блоку дорослого, під час протиставлення (парадигматичні зв'язки) допускає незначні помилки, які швидко виправляє самостійно, сприймає допомогу дорослого; під час спілкування використовує словотворення, утворює синтагматичні зв'язки між словами, під час підбору синонімів потребує допомоги з боку педагога, спостерігають проблеми під час уявлення нових слів; під час використання антонімів потребує незначної

допомоги, словосполучення будує в основному самостійно, при використанні складних граматичних конструкцій часто розгублюється, потребує підказки, також необхідна допомога при вживанні префіксів, спостерігають труднощі адекватного використання абстрактних понять; 2 бали – дитина розуміє не всі слова, при їхньому поясненні потребує допомоги, словниковий запас збіднений, неповний, не розуміє значення абстрактних понять, при використанні семантичних та лексико-граматичних категорій потребує допомоги і підказки з боку дорослого, утворення парадигматичних зв'язків утруднено, виправити допущені помилки самостійно не може, налаштована на допомогу; під час спілкування користується вже заученими словами і штапованими фразами, синтагматичні зв'язки між словами самостійно не утворює, жде підказки, нові слова самостійно не утворює; антоніми у мовленні самостійно не використовує або використовує неадекватно комунікативній ситуації, складні граматичні конструкції самостійно не будує, абстрактні поняття в більшості випадків не використовує і не розуміє; 1 бал – дитина частину слів не розуміє, не може пояснити навіть з допомогою дорослого, словниковий запас значно обмежений, складні слова не використовує під час мовлення і не розуміє, під час спілкування використовує лише прості лексико-граматичні конструкції, налаштована на допомогу, але при цьому не завжди дотримується рекомендацій педагога, у мовленні не використовує протиставлення або використовує на найбільш прості і знайомі поняття (більше – менше, далеко – близько); під час спілкування використовує прості речення, часто повторює слова, губиться при використанні співрозмовником складних слів або складних граматичних конструкцій, логічні зв'язки під час спілкування порушуються, перескакує з однієї теми на іншу, нові слова самостійно не утворює; антоніми під час спілкування не використовує, складні граматичні конструкції самостійно не будує, допомогу з боку дорослого сприймає вибірково і це часто обумовлюється настроєм; 0 балів – дитина відмовляється від виконання завдань, під час комунікації використовує невербальні форми.

3.Обстежуючи комунікативні навички у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням під час роботи з дітьми з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів ми акцентували вагу на їхньому діалогічному мовленні, проводили вивчення стану сформованості діамонологічного мовлення та комунікативних навичок ("Придумай казку") і монологічного мовлення та просодики ("Якою стане Каляка-Маляка").

4 бали отримує дитина, яка в процесі спілкування помічає нісенітницю, підтримує і організовує діалог з дорослим, вміє розповідати про зображене на малюнку через використання навідних запитань і при цьому аргументує свої думки; у процесі комунікації проявляє мовленнєву творчість, впізнає героїв казок і обґрунтовує стосунки між ними; може вигадувати та логічно продовжувати закінчення казки, при цьому використовує темпо-ритмічно-інтонаційне оформлення, встановлює причинно-наслідкові зв'язки і в логічній послідовності будує розповідь; 3 бали – дитина помічає яскраво виражені нісенітниці, більш завуальовані проходять поза її увагою і педагогу доводиться вказувати на них, в діалозі виступає ведучою стороною, розповідає про зображення на малюнку, але при цьому потребує додаткових навідних запитань, інколи власну думку пояснити не може; під час спілкування творчість проявляє, але лише за допомогою педагога, знає героїв казок і вказує на стосунки між ними; інколи продовжує казку, але при цьому використовує вже відомі сюжети з мультфільмів або інші знайомі персонажі, самостійно героїв не видумує, використовує на достатньому рівні просодичний бік мовлення, в логічній послідовності будує власну розповідь, але самостійно причинно-наслідкові зв'язки не встановлює, потребує підказки дорослого; 2 бали – дитина не помічає нісенітниць, акцентує на них увагу лише після прямої вказівки дорослого і запитання про особливості даного явища, діалог починає рідко, в основному одноманітно відповідає на запитання, під час розповіді за малюнком пропускає суттєві деталі, власну позицію пояснити не може, потребує постійних навідних запитань; творчого підходу під час спілкування не виявляє, знає героїв казок, але пояснити між

ними стосунки у більшості випадків не може, постійно звертається про допомогу до педагога; казкові сюжети самостійно створювати не вміє, навіть з педагогом працює повільно, часто просто не розуміє продовженого сюжету і він стає немов би самостійним, правильно, логічно будувати власну розповідь не вміє, причинно-наслідкові зв'язки не встановлює, при цьому просодичний бік мовлення не порушений; 1 бал – дитина не помічає нісенітниць навіть після вказівки на них педагога, не розуміє залежності між явищами, діалог може лише підтримувати через використання односкладних слів “Так”, “Ні”, “Не знаю”, “Мабуть”, описуючи малюнок використовує прості речення і в основному лише констатує те, що на ньому зображене, власне ставлення до його сюжету пояснити не може; творчості під час спілкування не проявляє, орієнтується лише в героях найбільш відомих казок, відношення між ними пояснити не може, орієнтована на допомогу з боку дорослого, але при цьому не завжди її використовує; казкові сюжети не продовжує, не розуміє включення нових персонажів у знайомі події, відмічає про недоречність таких “фокусів”, відмічається порушення темпо-ритмо- інтонаційного оформлення мовлення, причинно-наслідкові зв'язки не встановлює; 0 балів – дитина відмовляється від виконання завдання або використовує невербальні форми спілкування.

Виконання завдань на дослідження експресивного мовлення дітьми з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дошкільного віку дозволило визначити рівні сформованості даних комунікативних компетентностей (див. табл 2.4).

Таблиця 2.4

Рівні сформованості експресивного мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дошкільного віку

Рівень	Загальна кількість балів
Високий (В)	30-36
Середній (С)	22-29
Достатній (Д)	15-21

X ₁₉	3	2	2	2	2	2	2	2	3	20	Д
X ₂₀	2	2	3	3	3	2	3	2	4	24	С
У ₂₁	1	1	2	2	1	2	1	2	3	15	Д
X ₂₂	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Н
X ₂₃	0	1	1	0	1	1	1	1	1	7	Н

Дослідження експресивного боку мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дало можливість зробити висновок, що, так само як і при обстеженні імпресивного мовлення високого рівня сформованості комунікативних навичок даного типу у них не було. У 26% дошкільників цієї групи визначено середній рівень, у 34,7% дітей цієї групи – достатній рівень, низький – відповідно, у 39,3%. Дуже низького рівня також зафіксовано не було.

В цілому за виконання 3-х завдань на обстеження імпресивного мовлення максимальна кількість балів, яку могла отримати дитина – 12 балів, мінімальна – 0 балів. При виконанні 3-х серій по 3-и завдання на обстеження експресивного мовлення максимальна кількість була 36 балів, мінімальна – 0 балів. В цілому під час обстеження експресивного і імпресивного мовлення дитина могла отримати від 0 до 48 балів. З урахуванням цього ми виділили 5-ть груп дітей відповідно до рівня розвитку в них комунікативних компетентностей (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Рівні сформованості експресивного і імпресивного мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення III-IV рівнів

Рівень	Загальна кількість балів
Високий (В)	41-48
Середній (С)	31-40
Достатній (Д)	21-30

Низький (Н)	10-20
Дуже низький (ДН)	0-9

Результати констатувального дослідження експресивного і імпресивного мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення показані у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Обстеження експресивного і імпресивного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів

№ за/п	Х члени групи	Обстеження імпресивного мовлення (в балах)	Обстеження експресивного мовлення (в балах)	Загальна кількість балів	Рівень
1	X ₁	7	17	24	Д
2	X ₂	9	27	36	С
3	X ₃	10	28	38	С
4	X ₄	6	15	21	Д
5	X ₅	9	25	34	С
6	X ₆	4	14	18	Н
7	X ₇	3	12	15	Н
8	X ₈	6	19	25	Д
9	X ₉	10	26	36	С
10	X ₁₀	7	23	30	Д
11	X ₁₁	6	16	22	Д
12	X ₁₂	3	9	12	Н
13	X ₁₃	6	18	24	Д
14	X ₁₄	6	17	23	Д
15	X ₁₅	3	10	13	Н
16	X ₁₆	3	9	12	Н
17	X ₁₇	3	9	12	Н
18	X ₁₈	3	10	13	Н

19	X ₁₉	6	20	26	Д
20	X ₂₀	9	24	33	С
21	У ₂₁	7	15	22	Д
22	X ₂₂	4	9	13	Н
23	X ₂₃	1	7	8	ДН

Результати констатувального етапу дослідження показали, що більшість дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III–IV рівнів не досягають показників, характерних для типового розвитку мовлення їхніх ровесників. Високого рівня сформованості експресивного й імпресивного мовлення не було зафіксовано, середній рівень спостерігався у 21,7 % дітей, достатній — у 39,1 %, низький — у 34,7 %, а дуже низький — у 4,5 %. Під час виконання творчих завдань (малювання, ліплення, переказ казок у супроводі музики) у дітей спостерігалось зниження рівня емоційної напруги, покращення самостійності висловлювань і зростання загальної мовленнєвої активності, що підтверджує ефективність використання казкотерапевтичних методів.

2.3. Казкотерапія як компонент корекційної роботи з дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення

Методи формування усного мовлення, зокрема його експресивного і імпресивного боку у дітей із загальним недорозвитком мовлення III–IV рівнів засобами арт-терапії, а також результати ефективності використання казкотерапії розглянемо далі.

Необхідно зазначити, що рівень розвитку структурних компонентів

мовленнєвої системи у дітей з порушеннями мовлення, його порушення і наявний недорозвитку значно ускладнюють оволодіння ними комунікативними компетенціями і негативно впливає на становлення дитячої особистості. Проведений аналіз наукових досліджень дозволив нам визначити основні умови розвитку комунікативних компетентностей, зокрема імпресивного і експресивного сторін:

- визначення на ранніх стадіях розвитку дитини характерних особливостей недорозвитку мовлення та його впливу на становлення дитячої особистості;

- на основі аналізу структури мовленнєвих порушень прогнозування особливостей мовленнєвого розвитку і визначення співвідношення недорозвинених або ушкоджених структурних компонентів мовленнєвої системи і її збережених складових;

- прогнозування впливу порушення мовлення на формування соціально обумовлених аспектів розвитку дитини;

- взаємозв'язок між становленням і розвитком фонетико-фонематичних і лексико-граматичних компонентів мовлення;

- організація диференційованого підходу в логопедичній роботі з дітьми, що мають загальний недорозвиток мовлення різної нозології та патогенезу;

- єдність формування мовленнєвих процесів, мислення та пізнавальної активності;

- організація цілісного одночасного впливу корекційного процесу на сенсорну, інтелектуальну та емоційно-вольову сферу дітей з загальним недорозвитком мовлення.

Виправлення мовленнєвого порушення – це свідомий, цілеспрямований процес корекційно-виховного навчання правильного мовлення, під час якого організація логопедичної роботи включає в себе ряд принципів:

- загальнодидактичні принципи –науковості, індивідуального підходу, доступності, наступності та систематичності, свідомості та активності,

наочності, закріплення результатів навчання, що набувають певної своєрідності у зв'язку зі специфікою контингенту дітей і завданнями їх корекційного навчання та виховання;

- спеціальні принципи – онтогенетичний, етіопатогенетичний, систематичності, комплексності, діяльнісний, диференційований підходи, принципи поетапності, використання обхідного шляху, врахування особистісних особливостей тощо.

Оскільки таке комунікативні порушення у вигляді загального недорозвитку мовлення і проявляються у недоліках сформованості усіх компонентів мовленнєвої системи, психічних процесів і особистісної сфери в цілому, і постає необхідність у виділенні двох напрямів корекційної роботи і формувального навчання:

- 1) корекція невербальних процесів;
- 2) корекція вербальних процесів у вигляді експресивного та імпресивного мовлення.

Логопедичний вплив в цікавій, ігровій формі виступає найбільш універсальним, комплексним і результативним методом в процесі організації корекційної роботи. У наукових дослідженнях зазначається, що казка як епічний жанр може виступати одним з основних компонентів формування дитячої особистості, оскільки саме у дошкільному віці інтенсивно функціонує уява, формуються вміння діяти в образному плані. В системі традиційних і інноваційних технік, які використовуються у роботі з дітьми дошкільного віку, входять спеціальні методики, однією з яких є логоказка.

Логоказка – це цілісний педагогічний процес, який спряє розвитку всіх сторін мовлення (звуковимови, фонетичного сприймання, зв'язного мовлення, експресивного і імпресивного боків мовлення, лексико-граматичної структури тощо) у дітей, які мають його порушення або недорозвиток, формуванню всіх психічних процесів та емоційно-вольових якостей, становленню цілісної особистості в цілому.

Логоказка як напрямок вирішує наступні завдання корекційно-

розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення або недорозвиток мовлення: розвиток мовленнєвого дихання, артикуляційної моторики, уточнення артикуляції певного звуку, проведення автоматизації і диференціації звуків, розвиток загальних моторних навичок і дрібної моторики руки, формування і розвиток графічних навичок, формування, розвиток та корекція взаємозв'язку зорового, рухового та моторного аналізаторів, формування стосунків між логопедом і дитиною через довіру та співробітництво, взаємоповагу, взаєморозуміння і взаємодопомогу.

Логоказки як елемент казкотерапії можна використовувати під час проведення логопедичних занять в комплексі з психологом, корекційним педагогом, вихователем, поєднуючи їх з рухливими, дидактичними іграми, організовувати музичний супровід.

Під час організації і проведення спеціальних логопедичних занять для дітей з загальним недорозвитком мовлення IV рівня (з не дуже складними мовленнєвими порушеннями артикуляційної моторики) елементи логоказки можуть бути включені в них вже після з п'ятого, шостого заняття. З дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення III рівня (з поєднанням порушень мовлення з затримкою інтелектуального розвитку або іншими відхиленнями церебрально-органічного генезу) логоказку доцільно включати не повністю, а поелементно, незначними частинами. Така організація роботи дозволяє дітям з порушеннями мовлення більше детально познайомитись і вивчити фрагменти тексту казки, поступово усвідомити її прихований, алегоричний зміст, стосунки між її героями, а потім вивчити повністю. Артикуляційні особливості логоказки спочатку вивчаються окремо, діти тренуються виконувати моторні вправи перед дзеркалом, а потім включають їх у текст казки.

Під час організації такої роботи доцільно використовувати назви таких артикуляційних вправ, надавати їм "імена". Це не лише має корекційний характер, але й надає такій роботі певної цікавості, формує у дитини позитивне налаштування на складну для неї роботу. Наприклад, "Оближи

варення” – дитина має провести язиком по верхній губі; “Зроби горнятко” – дитина намагається притиснути бокові краї язика до верхніх бокових зубів. В процесі виконання таких завдань діти через гру об’єднують окремі вправи в сюжет, в казку, і при цьому вони самі стають активними учасниками цієї казки. При використанні таких казкових сюжетів відбуваються чудеса і прості звуки перетворюються на щось нове, цікаве, яке хочеться промовляти і запам’ятовувати.

Під час організації роботи з логоказкою доцільно використовувати комп’ютерні технології. При цьому на першому етапі необхідно організувати роботу з дитиною перед дзеркалом, де виконати всі необхідні артикуляційні вправи, які будуть включені в логоказку. Потім на комп’ютері діти переглядають саму логоказку, дорослий читає її текст, або розповідає її зміст, а діти самостійно виконують перед дзеркалом необхідно артикуляційні або моторні вправи. У процесі такої роботи логопед здійснює контроль за правильністю їхнього виконання і у випадку необхідності надає допомогу і корекцію.

Необхідно зазначити, що робота з логоказкою сприяє формуванню артикуляційної, дрібної та загальної моторики, зорово-рухової координації, розвиває мовленнєве дихання, сприяє адекватному становленню просодичної сторони мовлення (тембру голосу, його силі, темпу, інтонації, виразності), формує уявлення про основні принципи зв’язного висловлювання у дітей з загальним недорозвитком мовлення.

Логопедичні заняття з використанням логоказки в своїй основі містять компетентісний підхід і забезпечують створення оптимальних умов для стимулювання комунікативної активності дитини і розвитку її мовленнєвої компетентності. Включення логоказки у логопедичне заняття має проводитись послідовно і головне в доступній і цікавій для них формі. Саме тому при використанні логоказки як корекційного компоненту або корекційної складової логопедичного заняття має містити різні за своєю

структурою і спрямованістю етапи: організаційно-підготовчий, мотиваційно-діагностичний, діяльнісний і рефлексивний.

На організаційно-підготовчому етапі необхідно підготувати відповідне предметно-розвиваюче і природне мовленнєве середовище, яке б сприяло розвитку естетичного сприйняття і позитивного налаштування на виправлення порушених або недорозвинених мовленнєвих компонентів і розвиток комунікативної сфери дитини в цілому при знайомстві з казками. Для цього доцільно створити казкові куточки, де б діти відчували себе немов би у світі казкових образів. В таких куточках розміщені яскраві ілюстрації і відомі казкові герої. Під час проведення логопедичного заняття з включенням казкотерапії через логоказку діти привчаються її слухати. Це формує у них вміння слухати і розуміти монологічне мовлення, тобто розвиває імпресивний бік зв'язного мовлення. На першому етапі від дорослого вимагається вміння правильно розповідати казку, наголошуючи при цьому на артикуляційних або інших її корекційних елементах. Емоційність забарвлення мовлення дорослого позитивно впливає на відчутті дітьми експресивних комунікативних елементів і на засвоєння правильного мовлення. Особливо доступна їм виразність інтонації. Після відтворення логоказки потрібно розглянути разом з дітьми ілюстрації, провести бесіду, яка допоможе їм краще зрозуміти її підтекст, адекватно оцінити фантасмагоричні епізоди казкової історії. Під час такої бесіди необхідно ставити перед дошкільниками запитання, які спрямовані на розвиток і формування лексико-граматичної структури мовлення, а також формують у них вміння проводити аналіз подій, міркувати і робити висновки.

Метою другого, організаційно-діагностичного етапу, є формування у дітей вміння працювати в казковій ситуації з виконанням необхідних для корекції порушень мовлення вправ, формування комунікативних компетентностей через виховання у дошкільників стійкої потреби у спілкуванні з казкою, введення у зв'язне мовлення мовних засобів для

самостійної творчості дітей. На цьому етапі діти навчаються переказувати казку за пропозицією вихователя або за власним вибором.

Під час переказу засвоюються іменники зі зменшувально-пестливими і збільшувальними відтінками – знайти в казці ласкаві слова; слова, що позначають маленький предмет; змінити будь-яке слово так, щоб воно мало пестливу або збільшувальну форму (наприклад, в казці “Заєць-хваста”:

- Як заєць називав свої вуса, лапи, зуби?
- Вусища, зубища, лапища.
- А як можна їх назвати ласкаво?
- Вусенята, зубенята, лапенята).

Для формування навичок узгодження кількісних числівників з іменниками діти можуть перерахувати героїв казки. Для розширення словника дієслів можуть перерахувати дії героїв. Під час переказу казок педагогу доцільно використовувати прийом групування за певною ознакою тварини, посуд, фрукти, овочі, ягоди тощо. У процесі організації роботи з моделювання казкової ситуації відбувається розвиток мовленнєвої активності дітей через накопичення словникового запасу, розвитку зв’язного мовлення, автоматизації поставлених звуків, проводити тренування дрібної моторики рук.

Третій, діяльнісний етап, передбачає активізацію пасивного і активного словника дітей, що сприяє розвитку у них зв’язних висловлювань; удосконалення фонетичної, лексичної, граматичної, синтаксичної складової мовленнєвого розвитку; розвиток образного мовлення, фантазії і уяви.

Четвертий, рефлексивний етап, передбачає формування у дітей просодики як компонента комунікативної компетентності через використання рухів, міміки, жестів, інтонації, підвищення рівня самоконтролю у процесі усного мовлення, подолання внутрішньої невпевненості під час спілкування через наявні мовленнєві недоліки. Особлива увага приділяється формуванню вміння розповідати і одночасно показувати казку на імпровізованій сцені. Використання такої драматизації

казок дозволяє формувати у дітей вміння користуватися різними засобами виразності в їх поєднанні (мовлення, наспів, міміка, пантоміміка, рухи), сприяє підвищенню комунікативної активності, розвитку тембру голосу, його сили, темпу, інтонації, виразності.

Відповідно до методичних розробок нами було виділено основні вимоги, які ставляться перед логопедичними заняттями з використання логоказок:

- включення завдань корекційно-розвивальної роботи з розвитку мовлення та особистості дитини;
- врахуванням основних загальних та спеціальних дидактичних і логодидактичних принципів: регулярності, систематичності і послідовності, врахування індивідуальних особливостей дітей, свідомості й активі, відповідно забезпечення матеріалами для правильного мовлення;
- містити тренувальні вправи для формування і закріплення правильного мовлення;
- демонстрування зразків правильного мовлення самим логопедом та дітьми, що успішно виконують завдання тощо.

Логоказка як елемент арт-терапії і напрямок казкотерапії поділяються на 3 види: *пасивні, активні та інтегративні*. Пасивні передбачають відносно залучення дитини в корекційний процес; активні спонукають до безпосередньої діяльності; інтегративні являють собою симбіоз різних впливів (див. табл. 2.8.)

Таблиця. 2.8

Напрями та види логоказок для корекції мовлення дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів

Види	Напрямки
	Логоказка
Пасивні	Слухання казок
Активні	Переказування казок. Складання казок.

	Моделювання казок.
Інтегративні	Інсценування казок з рухами, музикою, танцями. Пальчиковий театр.

Заняття з використанням логоказок ми організовували один раз на тиждень на логопедичному занятті. Основні завдання занять з використанням логоказок визначалися відповідно до двох основних напрямків корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на виправлення порушень мовлення і формування правильних навичок комунікації.

1. Розвиток невербальних процесів:

- корекція психоемоційних станів та поведінки;
- розвиток загальної (координації, рухливості, пластичності), дрібної та артикуляційної моторики, розвиток зорово-рухової координації;
- розвиток графо-моторних навичок і цілеспрямованого гнозопраксису (орієнтації на аркуші паперу й у просторі);
- розвиток пізнавальної активності, сенсорної сфери, вищих психічних функцій.

2. Розвиток вербальних процесів:

- розвиток фонетико-фонематичної сторони мовлення (фонематичних процесів, закріплення артикуляційних позицій і звуковимови);
- корекція та розвиток мовленнєвого дихання;
- розвиток слухової уваги та слухового контролю;
- формування та закріплення правильних мовленнєвих стереотипів;
- збагачення та уточнення словникового запасу, лексико-граматичної будови мовлення;
- розвиток зв'язного мовлення;
- розвиток просодики (відчуття ритму, темпу, сили звучання, модульованості та інтонаційного забарвлення голосу, тембру);
- формування комунікативних умінь і навичок.

Логопедичне заняття з використанням логоказки як ефективного

компонента корекційної логопедичної роботи має свою структуру з відповідними методами, прийомами та техніками:

1. Вступна частина

Пасивний напрямок: слухання казки, яку розповідає дорослий під музичний супровід для налаштування емоційно-позитивного стану дітей, використання яскравих картинок за казковим сюжетом з демонстрацією кольорових, яскравих картинок, самостійний перегляд казкового сюжету.

2. Основна частина

1) Активна казкотерапія з малюванням фантазмагоричних казкових персонажів, їхньої поведінки під музичний супровід. Включення в даний процес голосових вправ (вокалотерапія), вільна звукова імпровізація, проговорювання звуків, на які спрямовується корекційна робота, активна казкотерапія з використанням переказу, придумування, моделювання казок.

2) Корекційна гра з використанням запропонованого казкового сюжету, в основі якої корекційно-спрямоване навчання.

3) Інтегративна казкотерапія з малюванням казкових героїв під музику, використання елементів драматизації з мовленнєвим супроводом висловлювань та поведінки казкових персонажів, самостійна розповідь казки під відповідну музику, виготовлення героїв казок, лялькотерапія, пісочна терапія, танцювально-рухова терапія тощо).

3. Заключна частина

Пасивне слухання казки з включенням музичної релаксації, слухання заспокійливої казки.

Заняття розробляються і проводяться з урахуванням потенційних та актуальних можливостей дітей, їхніх індивідуальних особливостей та етапу корекції мовленнєвих порушень. У кожній частині заняття використовується тільки один із запропонованих видів роботи, але усі види діяльності підпорядковуються одній темі та корекційній меті. Також, необхідною умовою є гармонійне застосування усіх напрямків казкотерапії і, відповідно логоказки як її розділу.

Вибір методів і прийомів корекційної роботи з використанням логоказки як компонента казкотерапії визначаються:

- віковими та індивідуальними особливостями та можливостями дітей з загальним недорозвитком мовлення;
- їхніми інтересами, нахилами та здібностями;
- рівнем актуального розвитку експресивного та імпресивного мовлення;
- особливістю та характером відхилень мовленнєвого розвитку;
- метою та завданнями мовленнєвого розвитку дітей;
- формами організації корекційно-розвивальної логопедичної роботи.

З метою визначення ефективності застосування логоказки як компонента казкотерапії для подолання порушень мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IVрівнів після формувального навчання нами було зроблено повторне дослідження рівнів сформованості експресивного і імпресивного мовлення за критеріями, показниками і завданнями, що були застосовані на констатувальному етапі експерименту.

Формувальне навчання проводилося з тими ж дітьми, які брали участь у констатувальному експерименті, протягом 2021-2022 навчального року. Значна частина дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IVрівнів, які приймали участь у формувальному експерименті, вже була раніше охоплена корекційною роботою з корекції та розвитку мовлення класичними методиками. Нашим завданням було вивчення використання логоказки та її ефективності у процесі організації логопедичних занять з дітьми загальним недорозвитком мовлення III-IVрівнів.

За даними контрольного зрізу (за визначеними критеріями та показниками) у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IVрівнів після формувального навчання було виявлено суттєві позитивні зміни, що вплинули на загальну характеристику стану сформованості у них експресивного і імпресивного мовлення (див. табл. 2.9.).

Таблиця 2.9

Обстеження імпресивного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів після експериментального навчання

№ за/п	Х члени групи	Обстеження імпресивного мовлення (в балах)			Загальна кількість балів	Рівень
		Завдання 1	Завдання 2	Завдання 3		
1	X ₁	3	3	3	9	С
2	X ₂	4	3	3	10	С
3	X ₃	4	4	3	11	В
4	X ₄	3	3	2	8	Д
5	X ₅	4	3	3	10	С
6	X ₆	3	2	1	6	Д
7	X ₇	2	1	1	4	Н
8	X ₈	3	3	2	8	Д
9	X ₉	4	4	3	11	В
10	X ₁₀	3	3	3	9	С
11	X ₁₁	3	2	2	7	Д
12	X ₁₂	2	1	1	4	Н
13	X ₁₃	3	3	2	8	Д
14	X ₁₄	3	2	2	7	Д
15	X ₁₅	1	1	1	3	Н
16	X ₁₆	1	1	1	3	Н
17	X ₁₇	2	2	1	5	Д
18	X ₁₈	2	1	1	4	Н
19	X ₁₉	2	2	2	6	Д
20	X ₂₀	4	3	3	10	С
21	У ₂₁	3	3	3	9	С
22	X ₂₂	3	2	1	6	Д
23	X ₂₃	1	1	1	3	Н

Проведене обстеження імпресивного мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів після організованого формувального навчання дозволило нам визначити, що високий рівень сформованості комунікативних навичок даного типу було відмічено у 8,7% дошкільників. Це може говорити про те, що ці 8,7% дітей досягнули рівні розвитку мовлення, притаманного дітям їхнього віку з типовим розвитком. У 26,1% дошкільників цієї групи констатовано середній рівень сформованості, достатній рівень – у 39,1% дітей цієї групи, низький – відповідно у 26,1%. Дуже низького рівня сформованості навичок імпресивного мовлення після формувального навчання у дошкільників цієї групи зафіксовано не було.

Результати дослідження експресивного мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівня після експериментального навчання показані у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Обстеження експресивного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів після експериментального навчання

Х члени групи	Обстеження експресивного мовлення (в балах)									Загальна кількість балів	Рівень
	Завдання 1			Завдання 2			Завдання 3				
	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	3.3		
X ₁	3	3	2	4	2	2	2	2	3	23	С
X ₂	4	4	3	4	3	3	4	3	4	32	В
X ₃	4	4	3	4	3	3	4	3	4	32	В
X ₄	3	2	2	3	2	3	2	2	2	21	Д
X ₅	4	3	3	4	3	2	3	3	4	29	С
X ₆	2	2	2	2	2	1	2	2	2	17	Д
X ₇	2	2	2	3	2	1	2	2	2	18	Д
X ₈	3	3	2	3	3	2	3	3	3	25	С

X ₉	3	3	3	4	4	3	4	3	4	31	В
X ₁₀	4	3	3	4	3	3	3	3	3	29	С
X ₁₁	3	2	2	2	2	2	3	2	3	21	Д
X ₁₂	2	1	1	2	1	1	2	1	1	12	Н
X ₁₃	3	3	2	3	3	2	2	3	3	24	С
X ₁₄	3	2	2	2	2	2	3	2	3	21	Д
X ₁₅	2	1	1	2	1	1	1	1	2	12	Н
X ₁₆	2	2	1	2	1	1	2	1	1	13	Н
X ₁₇	2	2	1	2	2	1	2	2	1	15	Д
X ₁₈	3	2	1	2	1	1	3	2	2	17	Д
X ₁₉	4	3	2	3	3	2	3	3	3	26	С
X ₂₀	4	3	3	4	3	2	3	3	4	29	С
У ₂₁	3	2	2	2	2	2	3	2	3	21	Д
X ₂₂	2	2	1	2	1	1	2	2	1	14	Н
X ₂₃	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Н

Дослідження експресивного боку мовлення у дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів після проведеного експериментального навчання з використання логоказок як елемента казкотерапії дозволило відзначити, що високий рівень сформованості комунікативних навичок даного типу було відзначено у 13% дошкільників. У 30,4% дошкільників цієї групи визначено середній рівень, у 34,7% дітей цієї групи – достатній рівень, низький – відповідно, у 21,9%. Дуже низького рівня також зафіксовано не було.

Результати дослідження експресивного і імпресивного мовлення дітей з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів дошкільного віку після проведення експериментального навчання з використанням логоказок показані у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Обстеження експресивного і імпресивного мовлення у дітей дошкільного

**віку з загальним недорозвитком мовлення III-IV рівнів після
експериментального навчання**

№ за/п	Х члени групи	Обстеження імпресивного мовлення (в балах)		Обстеження експресивного мовлення (в балах)		Загальна кількість балів		Рівень	
		До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
1	X ₁	7	9	17	23	24	32	Д	С
2	X ₂	9	10	27	32	36	42	С	В
3	X ₃	10	11	28	32	38	43	С	В
4	X ₄	6	8	15	21	21	29	Д	Д
5	X ₅	9	10	25	29	34	39	С	С
6	X ₆	4	6	14	17	18	23	Н	Д
7	X ₇	3	4	12	18	15	22	Н	Д
8	X ₈	6	8	19	25	25	33	Д	
9	X ₉	10	11	26	31	36	42	С	
10	X ₁₀	7	9	23	29	30	38	Д	
11	X ₁₁	6	7	16	21	22	28	Д	
12	X ₁₂	3	4	9	12	12	16	Н	
13	X ₁₃	6	8	18	24	24	32	Д	
14	X ₁₄	6	7	17	21	23	28	Д	Д
15	X ₁₅	3	3	10	12	13	15	Н	Н
16	X ₁₆	3	3	9	13	12	16	Н	
17	X ₁₇	3	5	9	15	12	20	Н	
18	X ₁₈	3	4	10	17	13	21	Н	
19	X ₁₉	6	6	20	26	26	32	Д	
20	X ₂₀	9	10	24	29	33	39	С	

21	У ₂₁	7	9	15	21	22	30	Д	Д
22	Х ₂₂	4	6	9	14	13	20	Н	Н
23	Х ₂₃	1	1	7	9	8	10	ДН	

Отже, порівняльний аналіз результатів після формувального етапу дослідження підтвердив позитивну динаміку розвитку мовленнєвих навичок під впливом логоказок. Після впровадження експериментальної методики високий рівень сформованості експресивного та імпресивного мовлення зафіксовано у 13 % дітей (порівняно з відсутністю таких показників до експерименту). Частка дітей із середнім рівнем підвищилася з 21,7 % до 26,1 %, тоді як кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 34,7 % до 26,1 %. Дуже низький рівень сформованості мовленнєвих умінь, що спостерігався у 4,5 % дітей до експерименту, після застосування логоказок не виявлено. Отримані результати засвідчують ефективність використання логоказки як інструменту казкотерапії у розвитку комунікативних компетентностей дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Висновки до другого розділу

Для ефективної організації роботи з формування експресивного і імпресивного боку мовлення необхідно, щоб робота з використанням логоказок велася систематично і матеріал з використанням елементів казкотерапії необхідно включати в логопедичні заняття не рідше одного разу на тиждень. Використання логоказок не лише розкриває перед дитиною красу української мови, створює сприятливі умови для розвитку вербального (інтонаційна, лексична, синтаксична) і невербального (міміка, рухи, поза) боку мовлення, його виразності, самовираження тощо. Використання спеціалістами логоказок збагачує і актуалізує словниковий запас дитини, розвиває навички граматичного структурування і зв'язного оформлення власних висловлювань, і, звичайно, відкриває широкі перспективи не тільки для розвитку словесної творчості, але і для виразності дитячої мови в цілому. З дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення необхідно проводити логопедичні заняття з використанням логоказок, на яких окрім основного завдання (розвиток експресивного і імпресивного

сторін мовлення), вирішується комплекс завдань, які стоять перед корекційною роботою логопеда з цією категорією дошкільників: активізація процесу мислення, поліпшення моторики пальців рук, артикуляційної моторики, розвиток загальних рухів тіла, вдосконалення емоційно-вольових процесів тощо.

Проведення відновлювальної терапії через використання логоказки з метою корекції та розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення повинно бути організовано у певній послідовності. Саме тому при використанні логоказок у процесі логопедичної роботи доцільно виділити такі основні моменти:

- при використанні логоказки враховувати принцип організації поетапності корекційно-розвивальної роботи;
- при включенні у корекційно-розвивальний, терапевтичний процес логоказок необхідно враховувати їхні змістовні компоненти і функції, спрямовати цей процес не лише на відновлення або розвиток мовлення, але й на формування цілісної дитячої особистості;
- організовувати логопедичний процес, спрямований на корекцію та розвиток всіх сторін мовлення дітей з обов'язковою опорою на ушкодженні або недорозвинені функції, процеси;
- підбирати логоказки з урахування диференціації методів і підходів відновлювальної терапії при різних формах мовленнєвих порушень у дітей.

ВИСНОВКИ

1. Використання казок у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку - як із типовим розвитком, так і з порушеннями мовлення - має значний корекційно-розвивальний потенціал. Застосування казок із терапевтичною спрямованістю стимулює мовленнєву активність дітей, розширює можливості використання різних форм комунікації, формує естетичне ставлення до мовлення. У процесі роботи з казковими сюжетами створюються оптимальні умови для розвитку як вербальної (інтонаційної, лексичної, синтаксичної), так і невербальної (міміка, жести, рухи) виразності мовлення. Це сприяє мовленнєвому самовираженню, розвитку творчих здібностей і підвищенню рівня художньо-мовленнєвої діяльності. Використання казкотерапії позитивно впливає на збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови мовлення, формування зв'язних висловлювань і розвиток мовленнєвої виразності загалом.

2. Розроблена методика комплексного обстеження мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (III–IV рівнів) забезпечує можливість отримання цілісної характеристики мовленнєвих компетентностей дитини. Вона дозволяє оцінити різні рівні сформованості мовленнєвих висловлювань — від елементарних до творчо розгорнутих. У ході обстеження враховуються індивідуальні особливості розвитку дітей, виявляються недоліки зв'язного мовлення, труднощі стилістичного оформлення висловлювань, особливості просодики. Застосування цієї методики сприяє аналізу стану імпресивного й експресивного мовлення у дітей 4–6 років із загальним недорозвитком мовлення, що створює підґрунтя для визначення напрямів подальшої корекційної роботи засобами казкотерапії.

3. Результати констатувального етапу дослідження показали, що більшість дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III–IV рівнів не досягають показників, характерних для типового розвитку мовлення їхніх ровесників. Високого рівня сформованості експресивного й імпресивного

мовлення не було зафіксовано, середній рівень спостерігався у 21,7 % дітей, достатній — у 39,1 %, низький — у 34,7 %, а дуже низький — у 4,5 %. Під час виконання творчих завдань (малювання, ліплення, переказ казок у супроводі музики) у дітей спостерігалось зниження рівня емоційної напруги, покращення самостійності висловлювань і зростання загальної мовленнєвої активності, що підтверджує ефективність використання казкотерапевтичних методів.

4. Порівняльний аналіз результатів після формувального етапу дослідження підтвердив позитивну динаміку розвитку мовленнєвих навичок під впливом логоказок. Після впровадження експериментальної методики високий рівень сформованості експресивного та імпресивного мовлення зафіксовано у 13 % дітей (порівняно з відсутністю таких показників до експерименту). Частка дітей із середнім рівнем підвищилася з 21,7 % до 26,1 %, тоді як кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 34,7 % до 26,1 %. Дуже низький рівень сформованості мовленнєвих умінь, що спостерігався у 4,5 % дітей до експерименту, після застосування логоказок не виявлено. Отримані результати засвідчують ефективність використання логоказки як інструменту казкотерапії у розвитку комунікативних компетентностей дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Таким чином, узагальнення результатів дослідження підтверджує, що впровадження казкотерапії, зокрема логоказок, у логопедичну практику є ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення та формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базисний компонент мовленнєвої освіти дошкільника (2001) / за ред. О.Л. Кононко. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ: Видавничий дім «Слово». С.5-57.
2. Білоусова Л.І., Житеньова Н.В. (2016). Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя . *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. Випуск 1 (7).С.39-47.
3. Богущ А. (2010). Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово». 374 с.
4. Богущ, А.М. (2012). Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ: Слово. 302 с.
5. Богущ А., Гавриш Н. (2008). Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Київ: Слово. 408 с.
6. Богущ А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку: теорія і методика навчання. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 416 с.
7. Бондар В.І. (2005). Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці. Київ: Наш час. 175 с.
8. Бру Е. (2005). Арт рецепти. Практичні ідеї для розвитку творчих здібностей дітей / ЕлісБру. Вінниця: Книга-Вега: Віноблдрукарня. 43 с.
9. Вашуленко М. С. Розвиток мовлення молодших школярів. Київ : Освіта, 2015. 312 с.
10. Вознесенська О. (2007). Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. Київ: Шкільний світ. 120 с.
11. Гаврилова Н.С. (2004). Структура недорозвитку пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник*: Вип. 5 / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ: Науковий світ. С.197-201.

12. Гавриш Н. В. Формування зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 288 с.
13. Гетманська М. (2012) Казка чи казкотерапія? Виховання чи лікування? *Психолог довкілля*. №9. С.29-32.
14. Державний стандарт початкової загальної освіти (2000). М-во освіти України. *Початкова школа*. №1. С.3-7.
15. Жайворонок В.В. (1999). Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. №6. С.32-46.
16. Жук Н. (2006). Казкотерапія як спосіб формування «Я» молодшого школяра. *Рідна школа*. № 6 (917). С.51-53.
17. Загнітко А. (2012). Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ. 350 с.
18. Зінкевич-Євстигнєєва Т. (1998). Дорога до чаклунства. Теорія і практика казкотерапії. 352 с.
19. Колесник Л. (2007). Арт-терапія і гра як засоби психокорекції молодших школярів. *Дефектолог*. №3 (3). С.55-57.
20. Коновалова Л., Ласточкина О. (2017). Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми. Сумський національний університет ім. А.С.Макаренка. С.28-31.
21. Коновалова Л. І. Казкотерапія: теорія і практика використання в освіті. Київ : Академія, 2018. 176 с.
22. Конопляста С. Ю. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з порушеннями мовлення. Київ : Логос, 2018. 268 с.
23. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток дитини дошкільного віку. Київ : Освіта, 2013. 288 с.
24. Краснюк О. Використання логоказок у роботі з дітьми з порушеннями мовлення *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16-17 травня 2025 року)*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці: Чернівець. нац.ун-т ім. Ю.Федьковича, 2025. С.185-187.

25. Крутий К. Л. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. Запоріжжя : ЛПКС, 2014. 420 с.
26. Крутий К. (2016). STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання*. №1. С.3-6.
27. Ленів З.П. (2008). Арт-терапія в корекційній роботі з дошкільниками із тяжкими порушеннями мовлення. *Дефектологія*. №3. С.27-31.
28. Ленів З.П. (2011). Діагностика мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії. Київ: Спадщина. 51 с.
29. Ленів З. (2010). Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії: дис... канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 186 с.
30. Ленів З. Б. Казкотерапія в роботі з дітьми дошкільного віку: методичні рекомендації. Львів : Світ, 2020. 96 с.
31. Лісова Л. І. Методика розвитку мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення. Харків : Основа, 2020. 240 с.
32. Литовченко І. О. Казкотерапія у логопедичній практиці. Харків : Основа, 2021. 128 с.
33. Литовченко І. (2020). Круги Лулія як інноваційна методика мовленнєвого розвитку дошкільнят: *збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку"* / за ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. С.218-222.
34. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2015. 776 с.
35. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.
36. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2006. 473 с.

- 37.Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02., 2006. 188 с.
- 38.Мартиненко І.В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 321-325.
- 39.Мартиненко І.В. (2012). Методика формування комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку. *Логопедія*. №2. С.44-48.
- 40.Мартіна О. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. № 18 (1). С. 154–159.*
- 41.Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць*. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2012. №21. С. 172-176.
42. Матковська Т. (2020). Використання візуальні технології скрайбінг в роботі логопеда: *збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку"* / за ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. С.234-238.
- 43.Мілевська О. І. Логопедія: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 348 с.
- 44.Новий тлумачний словник української мови (1999) / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт. 911 с.
- 45.Орешко М.А. (2013). Скрайбінг: малюємо презентацію за цікавими книгами з підлітками-читачами. *Шкільна бібліотека: сьогодні і завтра*. №2. С.49-53.

46. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Полтава: ТОВ "АСМІ", 2012. 108 с.
47. Пахомова Н. (2013). Нейро-психолінгвістика. Полтава: АСМІ. 268 с.
48. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
49. Пелешенко О. В. Формуємо мовленнєву готовність до школи у грі. *Палітра педагога*. 2011. № 5. С. 16–18.
50. Педагогічний словник (2001) / за ред. М.Д. Ярмаченко. Київ: Педагогічна думка. 516 с.
51. Полевікова О.Б., Шурда Ж.І. (2019). Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільця. The 12th International conference "Science and society" (June 7, 2019) Accent Graphics Communications&Publishing, Hamilton, Canada. P.77-87
52. Постацьчук О. В. Корекційно-розвивальні технології в логопедичній роботі. Київ: Педагогічна думка, 2022. 152 с.
53. Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вчителя-логопеда. Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 414-419.
54. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. Київ: Актуальна освіта, 2006. Вип. 3. С.136-144.
55. Розвиток діалогічного мовлення дітей засобами театралізованої діяльності / авт.-упор.: Л. Г. Місенг. Херсон: Методичний кабінет, 2015. 167 с.
56. Сидорчук Т.А., Хоменко Н. М., Лелюх СВ. (2006). Розвиток творчої уяви методами ТРВЗ і РТВ. *Дитина в дитячому садку*. №2. С.31-36.
57. Соботович Є.Ф. (1997). Концепція загально-мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі. *Дефектологія*. №2. С.2-5.
58. Соботович Є.Ф. (2002). Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. №1. С.2-7.

- 59.Соботович Є.Ф. (2004). Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ: *Актуальна освіта*. С.7-35.
- 60.Соботович Є. Ф. Психолого-педагогічні основи логопедії. Київ : Освіта України, 2017. 312 с.
- 61.Тарасун В. В. Логопедія. Теорія і практика. Київ : Каравела, 2021. 364 с.
- 62.Тарасун В.В. (2004). Логодидактика. Київ: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 348 с.
- 63.Ткач О. І. Технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Київ : НПУ ім. М. П.Драгоманова, 2019. 280 с.
64. Шеремет М.К. (2004). Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання у школі в умовах спеціального дошкільного закладу розвитку. *Імідж сучасного педагога*. №8/9. С.82-84.
- 65.Шеремет М. К. Теорія і практика корекційного навчання дітей із порушеннями мовлення. Київ : Каравела, 2016. 352 с.